

Belgische Toestanden

Hoe verder met de ruimtelijke inrichting van Nederland?

Inhoud

Inleiding door Jaap Modder

1. Debat 1: De verspilling van het open landschap

Opiniestuk Barrie Needham

Verslag van het debat

2. Debat 2: De stand van de ruimtelijke ordening

Opiniestuk Joost Schrijnen

Verslag van het debat

3. Debat 3: Tussenland

Opiniestuk Kees Vriesman

4. Debat 4: Nieuwe ideaalbeelden

Verslag van het debat

5. Debat 5: Stedenbouw en kapitalisme

Opiniestuk Len de Klerk

Verslag van het debat

6. Reflectie

Uitleiding door Tim Zwanikken

Voorwoord

Belgische toestanden, die titel, daar viel toch wel iedereen over. Doen die Belgen het dan zo verkeerd? Of anders: doen wij het zoveel beter? Maar verder was er niks dan lof over deze debatreeks, die handelde over de stand van de ruimtelijke orde en van de ruimtelijke ordening. Dat zowel de orde als de ordening zich in een crisis bevindt, daarover is men het wel eens. Het nationale debat over de verrommeling laat zien dat langzamerhand wel heel erg veel Nederlanders zich afvragen of zich bij de recente transformaties van stad en land niet een paar planningsrampen hebben voorgedaan. Debatten daarover kunnen dat natuurlijk niet oplossen, maar wel aan de orde stellen. En zelfs dat laatste is lastig. Het debat dat de Volkskrant organiseert over deze kwestie is helaas van een zorgwekkende Jip-en-Jannekekwiteit. Zelfs de experts blijven hangen in pleidooien die het midden houden tussen persoonlijk hobbyïsme en volstrekt naïeve voorstellingen van de werkelijkheid. Het is goed om vast te stellen dat de casting van de sprekers voor de afgelopen LUX-debatten steeds een gelukkige bleek en dat kwam de debatten daarna ook ten goede.

In ieder geval levert deze reeks LUX-debatten op dat het beter moet en ook beter kan met de zowel de orde als ordening van de ruimte. Maar voordat we die beter ter hand kunnen nemen is het wel nodig eerst even een paar vragen te beantwoorden. Derksen stelt die vragen in zijn verhaal over ideaalbeelden. Scheiding van functies; houden we die erin of kunnen we de toekomst in zonder dat ideaalbeeld? Scheiding tussen stad en land oude stijl of een nieuw ideaal van een gedifferentieerd landschap: moet het dat eerste blijven of kunnen we overschakelen naar het tweede, meer bij deze tijd passende ideaalbeeld? Taal is een andere kwestie. Hebben we de begrippen om te begrijpen wat die dynamische orde, waar we vertwijfeld naar kijken, kenmerkt en beweegt? Taverne pleit voor een nieuwe geografie, een nieuwe taal die de *terrains vagues* van deze nieuwe eeuw - nu nog aangeduid met termen als Tussenland of Zwischenstadt - definieert en betekenis geeft. Wat zien we eigenlijk en wat willen we? Dat is het eerste deel van de oefening.

Nog veel moeilijker wordt het bij het vervolg ervan, het in beweging krijgen van de tegenbeweging. Oftewel, hoe gaan we de verrommeling en de naar het schijnt autonome en anarchistische dynamiek te lijf? We komen dan terecht in een woud van vragen. In essentie gaat het bij veel van die vragen om de discrepantie tussen de snel veranderende werkelijkheid en ons naijlende bewustzijn. Dat bewustzijn kijkt met de (romantische) bril van de 19e eeuwse stad en het 17e eeuwse Hollandse landschap naar de 21ste eeuwse werkelijkheid. We kijken met een oude bril naar de nieuwe werkelijkheid en handelen navenant. Het gevolg is dat we ons, als we moeten gaan handelen, onvoldoende en vaak

zelfs in het geheel niet afvragen of een kwestie niet op een ander schaalniveau moet worden opgepakt dan we gewend waren, en of de partij die dat altijd deed ook nu nog de beste partij is. Wat vroeger publieke partijen deden, kan misschien nu veel beter bij de private partij worden neergelegd of andersom. Needham stelt het schaalprobleem aan de orde. Schrijnen maakt duidelijk dat onze instituties nog altijd gemodelleerd zijn zoals ze dat ook waren in de jaren vijftig van de vorige eeuw. En daarmee moeten we de nieuwe opgaven te lijf!

Genoeg problemen. De LUX-debatreeks laat zien hoe complex het allemaal is. Als we al weten welke ruimtelijke orde we willen dan is de uitvoering van dat aanvalsplan van een grote complexiteit. Op welk schaalniveau doen we wat, wie doet wat en hoe organiseren we de publieke sector? Het dramatische is dat we ons niet al teveel bedenktijd kunnen veroorloven. Want naast het publieke onbehagen over de kwaliteit van de ruimtelijke orde zijn er nog een paar zaken die letterlijk op ons afkomen. We kunnen ze rustig tijdbommen noemen en ze roepen min of meer dezelfde vragen op als die hiervoor werden gesteld. Neem de kwestie klimaat, die zich in ons land vooral vertaalt in water. Stijgende piekniveaus zowel vanuit het Europese achterland als vanuit de zee. De globale economie stelt ook zo haar eisen. Schiphol groeit niet gewoon, maar explosief. Hetzelfde geldt voor ons autopark en de bijbehorende congestie. De biodiversiteit staat onder druk en niet zo'n beetje. En natuurlijk zien we wel dat we de zaken op het stadsregionale in plaats van het lokale niveau moeten oppakken, maar de bijbehorende gereedschapsdoos is nauwelijks gevuld.

Met deze opbrengst van de LUX-debatreeks over vermeende Belgische toestanden in de Nederlandse ruimte is de conclusie snel getrokken dat de bijdragen daaraan en het debat daarover vragen om een gedrukte neerslag. De maatschappelijke relevantie is groot en de hoge kwaliteit van de debatreeks is een andere reden voor publicatie. De lezer mag zich gelukkig prijzen met dit document. Dat doet in ieder geval deze lezer! Met veel dank aan de als altijd enthousiaste medewerkers van LUX/debat.

Jaap Modder

Bestuursvoorzitter LUX

Bestuursvoorzitter Stadsregio Arnhem Nijmegen

Debat 1 De verspilling van het open landschap

Er zijn teveel bedrijfterreinen. Dat komt doordat iedere gemeente goedkoop grond ter beschikking stelt om de lokale economie te stimuleren. Maar Nederland als geheel wordt hier niet beter van. Hier ligt een taak voor provincies, betoogt hoogleraar planologie Barrie Needham. Zijn stelling is: "Stop de wildgroei aan bedrijfterreinen; Provincies moeten gemeentelijke ambities aan banden leggen"

Opiniestuk Barrie Needham

Ontelbare 'omgevallen blokkendozen' ontnemen met name langs de snelwegen het zicht op het Nederlandse landschap. Sommige regio's van Nederland stellen maar liefst zes- tot negenmaal méér bedrijventerreinen beschikbaar dan strikt noodzakelijk is, zo bleek uit onderzoek van Stichting Natuur en Milieu en de provinciale milieufederaties. De vraag of al die nieuwe bedrijventerreinen wel noodzakelijk zijn is geheel gerechtvaardigd: de bedrijfskavels groeien veel sneller dan de werkgelegenheid. Waar heeft Nederland dan in vredesnaam al die nieuwe bedrijventerreinen voor nodig? Nieuwe bedrijventerreinen bieden voornamelijk huisvesting aan bedrijven die een bestaande locatie in dezelfde regio verlaten; de markt voor bedrijfsruimte is bovenal een vervangingsmarkt, géén uitbreidingsmarkt. Bedrijventerreinenbeleid is een lokale aangelegenheid, overigens geheel in lijn met het gevleugelde motto van de laatste Nota Ruimte, 'Decentraal wat kan, centraal wat moet'. Gemeenten zien het als hun taak en verantwoordelijkheid dat een bedrijf te allen tijde en terstond nieuwe grond kan krijgen, uiteraard onder voor het bedrijf gunstige voorwaarden en tegen misschien niet gesubsidieerde, maar toch ook zeker geen commerciële prijzen.

Schrijnend is dat bestaande gebouwen hierdoor gemakkelijk worden verlaten: bedrijven zien geen reden om hun bestaande pand te vernieuwen, de panden zelf worden licht gebouwd en niet erg goed onderhouden. Gevolg: meer dan een kwart van de bestaande bedrijventerreinen – samen goed voor ruim vijftigduizend hectare grondoppervlak – is verouderd. De kosten voor herstructurering zijn vaak dermate hoog dat gemeenten liever nieuwe terreinen aanleggen dan de bestaande oplappen.

Vastgesteld kan worden dat bedrijventerreinen hierdoor een onnodig groot beslag leggen op de open ruimte. Om dit probleem op te lossen is het zaak de motieven van lokale overheden te begrijpen. Sommige gemeenten beschouwen het aanleggen van bedrijventerreinen als wapenfeit dat van krachtadig bestuur getuigt, vanuit de meer op geloof dan op kennis gebaseerde verwachting dat een nieuw terrein zal leiden tot groei van de lokale werkgelegenheid en de economie. Maar de winst voor de ene gemeente is het verlies van de andere – de regionale noch de nationale economie is ermee geholpen.

De lokale overheden worden geplaagd door een *prisoner's dilemma*: geen enkele gemeente zal als eerste hogere eisen (en prijzen) gaan stellen aan bedrijven, uit angst dat deze verhuizen naar een buurgemeente. Dit mechanisme moet dan ook van bovenaf worden doorbroken. Dit is geen taak voor de rijksoverheid; het zijn de provinciale (en, indien van toepassing, regionale) overheden die moeten worden aangesproken op hun verantwoordelijkheid voor een goede ruimtelijke ordening voor de regio. In de uitvoering hiervan moeten ze hun bevoegdheid om bestemmingsplannen af te keuren veel kritischer toepassen. Het is aan hen om de lokale bouwdriften te beteugelen en te zorgen voor een op nuchtere prognoses gebaseerd beleid dat recht doet aan lokale wensen, maar bovenal is gericht op een evenwichtige economische ontwikkeling van de regio. Daarenboven is het echter de vraag of het überhaupt een overheidstaak behoort te zijn om bedrijfsgrond te verstrekken. Als de vraag van bedrijven naar grond te zwak is om commerciële ontwikkelaars te trekken, luidt de enig mogelijke conclusie dat de grondprijs te laag is als gevolg van een overaanbod door gemeenten. Die zouden daarom niet langer zelf bedrijventerreinen moeten aanleggen, maar dit aan de markt overlaten. De waarde van die terreinen zal dan stijgen, wat de noodzaak voor intensief ruimtegebruik, duurzaam bouwen en goed onderhoud alleen maar zal vergroten.

Daarmee is het probleem van de huidige ruim 25 duizend hectare verouderde bedrijventerreinen nog niet uit de weg geruimd. Een oplossing hiervoor is het instellen van een heffing op nieuw uit te geven bedrijventerreinen, die ten goede moet komen aan de opwaardering van verouderde terreinen. De zogenaamde grondexploitatiewet die momenteel bij het parlement ligt biedt daartoe mogelijkheden. Veroudering van nieuwe terreinen ten slotte kan worden voorkomen door bedrijven een borgsom te vragen, die kan worden gebruikt voor sanering of sloop na vertrek. Als het terrein commercieel wordt aangelegd, is te verwachten dat een commerciële ontwikkelaar en exploitant deze zaak in zijn eigen belang wil regelen, door met de bedrijven op het terrein privaatrechtelijke overeenkomsten over onderhoud en beheer aan te gaan.

De wildgroei van versnipperde bedrijventerreinen aan Nederlandse snelwegen en rond dorpskernen weerspreken de ogenschijnlijke logica en simpliciteit van 'Decentraal wat kan, centraal wat moet'. Sommige dingen kunnen misschien wel decentraal, maar moeten misschien toch ook deels centraal worden geregeld. Want met een land vol lelijke nieuwe en nog lelijker leegstaande bedrijventerreinen is geen enkele zaak gediend.

Barrie Needham is emeritus hoogleraar Planologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Dit artikel verscheen in NRC Handelsblad op 20 december 2006 en is een bewerkte versie van de lezing van Barrie Needham, gebaseerd op een tekst geschreven op initiatief van de stichting Natuur en Milieu.

Verslag van het debat

Ontelbare blokkendozen ontnemen langs de snelwegen en aan de randen van dorpen en steden het zicht op het Nederlandse landschap. Het aanbod van nieuwe bedrijventerreinen in Nederland overtreft de vraag ruimschoots: sommige provincies plannen zes- tot negenmaal meer bedrijventerreinen dan noodzakelijk is. Hoe komt het dat er zo'n wildgroei aan bedrijventerreinen is en hoe kan de bouwdrift worden beteugeld? In Lux werd duidelijk dat er behoefte is aan een sterke regierol en een goede samenwerking tussen verschillende gemeenten in dezelfde regio. Essentieel is dat niet elke gemeente voor het eigen gewin gaat en dat er meer aandacht komt voor herstructurering van oude bedrijventerreinen.

Een mysterie. Zo noemt Barrie Needham, hoogleraar planologie aan de Radboud Universiteit, de enorme uitbreiding van bedrijventerreinen in Nederland. "De groei van bedrijventerreinen in Nederland is veel groter dan de groei van de werkgelegenheid, dus waar zijn al die bedrijfskavels in vredesnaam voor nodig?" Nieuwe bedrijventerreinen bieden volgens Needham voornamelijk huisvesting aan bedrijven die een bestaande locatie in dezelfde regio verlaten. De uitbreiding van bedrijventerreinen is daarom vooral een vervangingsmarkt en amper een uitbreidingsmarkt.

Het bedrijventerreinenbeleid in Nederland is een lokale aangelegenheid, in lijn met de Nota Ruimte. "Gemeenten zien het als hun taak en verantwoordelijkheid om een bedrijf dat daarom vraagt ruimte te bieden. Er is een ruim aanbod tegen aantrekkelijke voorwaarden", zegt Needham. Bij gemeenten heeft herstructurering van bestaande terreinen weinig prioriteit. Investeren in bestaande terreinen loont vaak de moeite niet voor ondernemers, verhuizen is gewoonlijk goedkoper en eenvoudiger. En dat mechanisme heeft gevolgen. "Bestaande terreinen worden verlaten en verouderen snel, terwijl de nieuwe terreinen ten

coste gaan van de open ruimte in Nederland.” Volgens Needham ligt de oorzaak bij de gemeenten. “Ze gaan uit van een model dat te ruime schattingen biedt over de benodigde bedrijventerreinen. Ze verwachten dat de uitbreiding een positief effect zal hebben op de werkgelegenheid, maar dat is niet zo. Het gaat hooguit ten koste van de werkgelegenheid in de buurgemeente, het stimuleert de economie niet.”

Er moet nodig wat veranderen, betoogt Needham. “De provincie moet ervoor zorgen dat de trend wordt doorbroken. Zij moeten de lokale bouwdrift beteugelen en zorgen voor een op nuchtere prognoses gebaseerd beleid. Gemeenten moeten stoppen met het wegsnoepen van elkaars werkgelegenheid door nog meer bedrijventerreinen uit te geven. Sommige ontwikkelingen kunnen misschien wel decentraal, maar moeten misschien toch ook deels centraal geregeld worden. Ik pleit er daarnaast voor dat de aanleg van bedrijventerreinen wordt overgelaten aan de markt, waardoor de grondprijs zal stijgen. De waarde van de terreinen zal stijgen, wat leidt tot de noodzaak voor intensief ruimtegebruik, duurzaam bouwen en goed onderhoud. Ook ben ik voor het oprichten van een fonds voor de herstructurering van oude terreinen.”

‘We moeten voor werkgelegenheid zorgen’

Maarten van Biezen van Stichting Natuur en Milieu vindt dat Nederland in rap tempo ‘verrommelt’, met name als het gaat over de bedrijventerreinen. “Er liggen te veel plannen klaar en dat terwijl de beschikbare hoeveelheid terreinen overeenkomt met de vraag tot 2020.” Dit debat is volgens hem de eerste stap naar een oplossing. “Hoe voorkomen we dat er enerzijds lege bedrijventerreinen liggen terwijl er anderzijds groene ruimte wordt opgeofferd voor nog meer terreinen?”

Wim Bless is wethouder economische zaken in Zevenaar en begrijpt dat er huiverig wordt gekeken naar de uitbreiding van de bedrijventerreinen. Toch kan hij wel verklaren waarom gemeenten nieuwe bedrijventerreinen aanleggen. “We lopen niet achter een model aan bij de uitgifte van bedrijventerreinen. We denken zelf na en luisteren naar de noodsignalen. Als het bedrijfsleven wil overleven, is er meer ruimte nodig. Als je daar niet op inspeelt als gemeente, raak je het bedrijf kwijt. Het is waar dat de uitbreiding in ruimte niet automatisch leidt tot meer werkgelegenheid. Maar als het bedrijf vertrekt, verlies je banen. Als een ondernemer vertrekt, is niemand daar bij gebaat. Het is je taak als lokale overheid om mensen aan het werk te houden.” Wel erkent Bless het probleem dat elke gemeente op die manier voor nog meer bedrijventerreinen kiest. “Ik zou daarom voorstander zijn van regionale grondbedrijven, waardoor je op regionaal niveau met meerdere gemeenten kunt zorgen voor het behoud van werkgelegenheid in de regio.”

Jaap Modder is voorzitter van de Stadsregio Arnhem Nijmegen en is tevreden met de manier waarop deze regio omgaat met de aanleg van bedrijventerreinen. “Je kunt het wel een mysterie noemen dat er zoveel bedrijventerreinen bijkomen, maar dan is het nog een groter mysterie hoe het komt dat ze zo snel vollopen.”

Regionale aanpak voorkomt versnippering

De Stadsregio heeft het probleem van de bedrijventerreinen opgetild naar een regionaal niveau. “Gemeenten geven gezamenlijk grond uit, op plekken die we samen hebben vastgesteld. We bundelen de terreinen in stedelijke gebieden en dat is buitengewoon belangrijk. Maar het is flauwekul om te zeggen dat je geen meter meer uit zou mogen geven. We zitten in een overgangsfase van lokale naar regionale terreinen. Hierdoor zitten we met de situatie dat gemeenten hun eerder geplande terreinen nog aan willen leggen. We hebben afgesproken dat dat moet kunnen.”

Needham vindt dat de KAN-regio er redelijk in slaagt om grip te houden op de uitbreiding van de bedrijventerreinen. “Als het elders ook zo ging, was er minder versnippering.” In Gelderland zijn driemaal meer bedrijventerreinen beschikbaar dan noodzakelijk, minder dus dan in de rest van het land. Hoewel de nieuwe terreinen onder de verantwoordelijkheid van de stadsregio vallen, blijven de oude bedrijventerreinen van de gemeenten. Modder: “We denken wel na over wat we kunnen doen om de herstructurering aan te pakken, we zien dat het nodig is. We hebben overwogen om pilots te starten om gemeenten hierbij te ondersteunen. Er is behoefte aan, maar we hebben nog geen besluiten genomen.” Het is een goed idee om gemeenten te helpen bij de herstructurering van oude bedrijventerreinen, vindt Volkert Vintges, voorzitter van de Gelderse Milieufederatie. “Het gebeurt nu nog sporadisch.” Maar om er écht voor te zorgen dat er minder nieuwe bedrijventerreinen komen, zou je volgens Vintges meer schaarste moeten creëren. “Nu wil elk dorp als het even kan toch nog zijn eigen bedrijventerrein, verschrikkelijk! En de ruimte wordt structureel te ruim ingeschat. Ik kan leven met drie of vier regionale terreinen, maar alles bij elkaar opgeteld wordt het veel te veel.”

Ook Theo Föllings van de Ontwikkelingsmaatschappij Oost-Nederland NV maakt zich zorgen over de ongebreidelde bouw van bedrijventerreinen langs de snelwegen. “Maar je moet werkgelegenheid creëren, dus je hebt geen keuze. Gemeenten nemen langzamerhand hun verantwoordelijkheid en werken mee aan regionale ontwikkelingen. Wij zetten met name in op herstructurering. Er moet veel meer geld in worden gestoken door de bedrijven zelf, maar ook door de overheid.”

Momenteel is het voor een bedrijf tot vijf keer zo duur om op dezelfde locatie uit te breiden of te verbouwen dan te gaan verhuizen naar een nieuwe plek. Vintges: “Herstructurering en goed onderhoud van bestaande terreinen, kun je dus alleen bereiken door de prijs voor nieuwe terreinen structureel te verhogen of bijvoorbeeld een open ruimteheffing in te voeren.” In de praktijk pakt het vaak anders uit. In Nijmegen werden in de Brabantse Poort eisen gesteld aan de ondernemers voor zuinig ruimtegebruik. Vintges: “Maar de bedrijven hadden daar geen zin in en bleven weg. Toen is die eis van tafel gehaald omdat de gemeente bang was voor verlies van werkgelegenheid. Zoiets is jammer, je mag best eisen stellen aan een beter gebruik van de ruimte.”

Het overlaten aan de markt is een andere mogelijkheid om de uitgifte van bedrijventerreinen te beteugelen. Modder: “Ik ben niet voor en niet tegen, al heb ik een lichte voorkeur voor publieke uitgifte. Ik ben voorstander van een regionaal grondbedrijf.” Needham is het daar niet mee eens. “Op dit moment raken terreinen vol omdat ze beschikbaar zijn, ze worden te goedkoop aangeboden. Wanneer je het overlaat aan de markt gebeurt dat niet meer. De ruimte zal dan ook efficiënter worden benut.”

Regie nodig bij aanleg nieuwe terreinen

Er is grote behoefte aan regie om de wildgroei van bedrijventerreinen in goede banen te leiden. Needham: “Ik denk dat die regierol het beste past bij de provincie, zij kunnen de gemeenten beteugelen.” “Op dit moment trekt de provincie zich terug en het resultaat is bedroevend”, vindt Vintges. Modder vindt dat de verantwoordelijkheid vooral bij de regio moet liggen. “Je moet het samen doen, samen uitvinden wat het beste is. Het werkt niet als de provincie dat van bovenaf vaststelt. Je ziet in onze stadsregio dat het gaat werken als je het met gemeenten in overleg aanpakt.” Vintges: “Maar de regiefunctie van de stadsregio is blijikbaar nog niet sterk genoeg. Er zijn nog steeds gemeenten die hun eigen bedrijventerrein willen.” Föllings: “We moeten allereerst het proces doorbreken dat iedereen voor zichzelf gaat. Regionale samenwerking krijgt niet van de ene op de andere dag vorm, maar je kunt er wel naartoe werken.”

Debat 2 De staat van de Ruimtelijke Ordening

Na de prelude over Gelderse bedrijventerreinen gaf Joost Schrijnen zijn visie op de toekomst van de ruimtelijke inrichting van Nederland. Schrijnen werkt momenteel aan de Structuurvisie Almere 2010 – 2030. Als hoogleraar in Delft houdt hij zich bezig met de transformatie van de Randstad tot een samenhangende metropool.

Opiniestuk Joost Schrijnen Nederland moet ruimtelijke crisis niet langer negeren

De ruimtelijke veranderingen van Nederland in de laatste dertig jaar zijn minstens even ingrijpend als de internationalisering van de economie en de verandering van de bevolkingssamenstelling. De hiermee verbonden cultuurschok hebben we nog niet verwerkt. Integendeel, het voedt slechts ons gevoel van onbehagen in plaats van dat het aanzet tot actie. De politieke stilte in de partijprogramma's over ruimtelijke ordening was in het verlengde daarvan oorverdovend. Die stilte zet zich nu voort in het recente regeerakkoord. Klimaatverandering, het aanzwellende rivierwater en het vastlopen van de Randstad zijn ontwikkelingen die ons steeds harder raken. In een periode van ongeveer dertig jaar hebben Nederlandse monocentrische steden zich ontwikkeld tot stadsgewesten, niet alleen in de Randstad maar ook in Brabant en Gelderland. In de Randstad is het proces al weer een stap verder en zijn er in feite meerkernige vleugels ontstaan met daarin meerdere gelijkwaardige centra. De Hollandse metropool tegen wil en dank. Sinds de jaren 80 zijn de verschillen tussen stad en land daar weggeëbd. Waar houdt Rotterdam op en begint Pijnacker? In de volksmond heet het verrommeling, maar het bestuur ziet het niet als een urgent iets.

Het Nederlandse bestuurlijke denken over de ruimtelijke inrichting wordt nog altijd bepaald door het ruimtelijke aanzien van de jaren 50, toen de grenzen nog helder waren. Het land was en is bestuurlijk opgedeeld in twee ministeries: LNV en VROM. Veel bestuurders gaan ervan uit dat wij nog altijd in deze wereld leven, en proberen lokale identiteiten krachtig te verdedigen in de hoop dat de wereld voor hun burgers niet verandert. De realiteit is echter anders. Er zijn nieuwe opgaven ontstaan: klimaat, water en voortschrijdende verstedelijking. Ons landschap van het verleden is niet zonder meer in staat de nieuwe functies op te vangen. We hebben te lang gedacht dat het vanzelf wel goed zou komen. Dat is een misvatting. Maar als je daaraan iets wilt veranderen zul je gezien ons hardnekkige denkkader hard moeten knijpen in de Hollandse ziel. Amsterdam ontwikkelt zich tot een metropolitane agglomeratie, waar de internationale top zich wil vestigen (Philips/Akzo) omdat daar ook de grootste concentratie aan internationale dienstverlening is gevestigd, en concurreert direct

met Londen. Het Westland ontwikkelt zich over heel Zuid-Holland als een geïndustrialiseerde agrarische stad onder glas. De agrarische sector is niet bezig met landschapsbehoud maar met maximale exploitatie van het landschap, net als de consumerende burger. In die zin is er geen tegenstelling meer tussen stad en land. Dat proces is het resultaat van een economische gerichte ruimtelijke planning die het gehele land heeft herverkaveld sinds de tweede wereldoorlog, en die er inmiddels toe heeft geleid dat we voor elke beslissing eerst een CPB-keurmerk van kosten en baten nodig vinden. Daar wordt het land niet mooier van. Schoonheid kost geld, maar strekt wel tot een positieve identiteit, zo bewees de verkeerskundig overbodige Erasmusbrug, die vervolgens icoon werd van het nieuwe Rotterdam.

Ons land is maakbaar gebleken, alleen we zijn niet tevreden met het huidige eindresultaat. Toch stemt onze geschiedenis in deze hoopvol. Ons land kenmerkt zich niet door natuur of cultuur, maar door onze bedrevenheid in het maken van iets nieuws. De grote opgaven waar we voor staan zijn geen zaken om bang van te worden, maar om iets aan te doen. Dat wil dus niet zeggen dat je vanwege het dreigende water niet meer in het diepste deel van Nederland moet bouwen. En al helemaal niet dat je de Randstad zou moeten ontruimen. Maar er moet wel actie worden ondernomen. Dat hebben we eeuwen gedaan, dus waarom zouden we dat niet weer doen? En dat wordt een adembenemend avontuur: om in het zakkende, natte Nederland de instandhouding van het land en de groeiende ruimteconsumptie gelijktijdig in een nieuw duurzaam kader te plaatsen. Dat betekent ook dat we de stedelijke schaalvergroting moeten begeleiden met nieuwe, met name regionale projecten en grote investeringen in het openbaar vervoer en het landschap. Dat we ons moeten realiseren dat de verrommeling ontstaat door vooral ook ons eigen gedrag, door niet opgeruimde steden en doordat we Nederland ervaren vanachter de geluidsschermen of in met graffiti beschilderde metrostations.

Essentieel is dat het bestuur moet leren omgaan met de netwerksturing en dat wel moet verantwoorden in de democratische organen. Elke opgave kent zijn eigen sturing, dat geldt niet alleen voor het bedrijfsleven maar ook voor de overheid. Dat betekent erkenning van het vraagstuk door verschillende bestuurslagen tegelijk en daar aan werken. Als we dat niet doen gaat het sluipende proces gewoon verder. Centrale sturing zonder geld helpt dan niet. Een Randstadagenda opstellen, zoals de commissie Kok vraagt en de nieuwe minister van de Randstad zeker zal gaan doen is een ding. *Het gaat erom om of we hem kunnen uitvoeren.* De traagheid of lelijkheid ligt in dit land helemaal niet aan de procedures, maar gewoon aan het feit dat we het ten diepste oneens zijn over de gewenste ruimtelijke ontwikkeling van Nederland. We zijn krachtig geïndividualiseerd, en dat is ons hoogste goed geworden, en de prijs daarvoor is een rommelig (stads)landschap. De prijs van de vrijheid.

Wat kan het Rijk doen? Hef het bestuurlijke onderscheid in de sturing tussen het Land en de Stad op, overbrug LNV en VROM, maak één agenda voor de ruimte met daarbij voldoende middelen. Het plan voor een MIRT, een Meerjaren Investeringsprogramma Ruimte, Infrastructuur en Transport, zoals het nieuwe kabinet zich voorneemt, is daarvoor een heel erg goed begin. Stuur vervolgens primair op topkwaliteit en niet alleen op economisch nut. Laten we, als we nieuwe verstedelijking ontwikkelen, deze verzoenen met de natuur, zoals dat bijvoorbeeld in Berlijn of het Bois de Boulogne te zien is. Er heerst in Nederland vanuit een naïef sentiment een taboe op verstedelijken van mooie landschappen. Je moet van onze schaarse natuur afblijven. Maar je moet juist nieuw landschap maken, omdat het er dan ook zo fantastisch wonen, leven en werken is. Je zou het landschap moeten verinnerlijken in het stedelijk patroon. Niet om het te consumeren, maar om in de kwaliteit ervan te investeren. Nederlandse natuur is grotendeels een parklandschap. We moeten ons realiseren waar wij vandaan komen en opnieuw het landschap gaan maken, de natuur inclusief.

Benoem een beperkte nationale agenda en nationale projecten. Decentraliseer de inrichting van het stedelijke en landelijke gebied definitief naar de regio's, maak hen verantwoordelijke eigenaren van de integrale opgave. De wetgeving daarvoor is al door de Eerste Kamer. Reorganiseer niet het bestuur, maar decentraliseer direct de middelen en de instituties.

Wat we bovenal nodig hebben van het nieuwe kabinet is een visie op de toekomst van de ruimtelijke inrichting in de context van Europa. CDA-senator Wolter Lemstra constateerde bij het vorige kabinet een volstrekt gebrek aan visie op de klimaatverandering, zeespiegelstijging, ontwikkeling van de mobiliteit en groeiende ruimteconsumptie bij een stijgende welvaart. Kortom Ruimtelijke Ordening. Met zijn unaniem gesteunde motie eiste hij aandacht op voor de ruimtelijke agenda van Nederland, net zoals Dirk Sijmons, Rijksadviseur voor het Landschap, op 8 pagina's in *de Volkskrant* deed. Het nieuwe kabinet moet daarop een hoopvol antwoord en een investeringsstrategie leveren, waardoor we weer trots zullen zijn op door ons gemaakte grote projecten in stad en land. En dat ook internationaal kunnen presenteren. Ons metropolitaan landschap.

Joost Schrijnen Schrijnen is projectdirecteur Structuurvisie Almere 2010 – 2030 en is als hoogleraar Stad en Regio verbonden aan de TU in Delft

Verslag van het debat

Ons land is in de war. Van oudsher kent Nederland een sterke rol van de overheid als het gaat om de inrichting van de ruimte, maar de afgelopen jaren is dat beleid losgelaten. De gevolgen zijn inmiddels bekend en de noodklok wordt geluid over de verrommeling van het land. Nederland wordt lelijk. Er is overheidsbemoeienis nodig om deze ontwikkeling een halt toe te roepen, zo bepleiten zelfs bouwbedrijven en projectontwikkelaars in de media. “Het ontbreekt in Den Haag aan een sense of urgency, maar het tij verandert.”

Het is nog niet zo lang geleden dat vanuit Den Haag menige richtlijn verscheen over de gewenste omgang met de schaarse vierkante kilometers. Ter verdediging van dat Nederlandse beleid werd nog al eens verwezen naar het gevaar van ‘Belgische Toestanden’, wat staat voor ongestuurde bouwdrift, verrommeling van het landschap en andere onwenselijke ruimtelijke fenomenen. Vermeende boosdoener: de geringe rol van de overheid bij onze zuiderburen.

Maar de afgelopen jaren werd vanuit België met de nodige verbazing naar Nederland gekeken. Terwijl daar de overtuiging groeide dat planning de sleutel kan zijn tot het gewenste ‘schone’ land, leek het cliché van de ‘Belgische toestanden’ in Nederland juist tot ideaal te worden, met steeds minder ruimte voor overheidsregie en maakbaarheidsdenken.

“We zijn een volk in de war. We kunnen wel lelijke dingen zeggen over onze burens, maar we hebben zelf geen antwoord op de vraag hoe we ons land in moeten richten”, zegt Joost Schrijnen in zijn betoog in LUX. Schrijnen werkt momenteel aan de Structuurvisie Almere 2010 – 2030. Als hoogleraar in Delft houdt hij zich bezig met de transformatie van de Randstad tot een samenhangende metropool en bestudeert hij de achterliggende ruimtelijke strategieën van grote metropolen als Londen en Parijs.

Ruimtelijke veranderingen zijn cultuurschok

In Den Haag ontbreekt een *sense of urgency* als het gaat over de inrichting van ons land, vindt Schrijnen. “Er is sprake van een schijnbaar evenwichtige toestand, maar in de praktijk is die er niet. Maar ruimte zit niet in het politieke brein: er is geen sprake van een vraagstuk, terwijl dat er wel zou moeten zijn.”

Volgens Schrijnen bestaat het verschil tussen platteland en stad niet meer in Nederland. Van alle Europese landen heeft Nederland het grootste aandeel van het land verkaveld voor verstedelijking en agrarische functies, namelijk 85 procent. Ons land is van oudsher vooral

een consumptiegoed en productiemiddel. “Cultuur en natuur zijn hieraan ondergeschikt. Als je daar wat aan wilt veranderen, zul je hard moeten knijpen in de Hollandse ziel. Ons landschap is gemaakt voor een agrarische functie en zo eeuwenlang benut. Daarom is het geschapen zoals het er nu bij ligt. Maar er zijn andere opgaven. Water, voortschrijdende verstedelijking en landschap voor de stedeling. Ons landschap is het gemaakte land van het verleden, en niet in staat om zonder meer de nieuwe functies op te vangen.”

De ruimtelijke veranderingen van Nederland de laatste dertig jaar zijn minstens een even grote nog niet verwerkte cultuurschok als de veranderingen door de internationalisering van de economie en de veranderingen van de bevolkingssamenstelling. “Die ruimtelijke verandering levert een belangrijke bijdrage aan de Nederlandse identiteitscrisis. Maar we zien het niet als een urgent iets, tijdens de verkiezingscampagne is het niet één keer over ruimtelijke ordening gegaan.”

Schrijnen verwacht dat het tij binnenkort zal veranderen. “De klimaatveranderingen en de gevolgen voor de waterstand in Nederland zorgen ervoor dat het onderwerp weer op de agenda staat. De politieke urgentie ontstaat om er wat aan te gaan doen.”

Herontwerp van het landschap

In een periode van ongeveer dertig jaar hebben de Nederlandse steden zich ontwikkeld van monocentrische steden naar stadsgewesten, zoals bijvoorbeeld in de regio Arnhem Nijmegen. In de Randstad is het proces al verder voortgeschreden en zijn de steden te omschrijven als meerkernige vleugels met meerdere gelijkwaardige centra. Volgens Schrijnen ligt het voor de hand dat we in de toekomst te maken krijgen met wat hij noemt een Hollandse Deltametropool. “Er vindt een herontwerp plaats van het landschap naar een metropolaan of regionaal stadslandschap. Alleen hebben we dat nog niet in de gaten. De traditie van autonome steden en daaraan gerelateerde identiteit en bestuur is zeer krachtig in Nederland. Het Rijk, de provincie en de lokale overheid moeten erkennen dat er een grote opgave ligt, op een groter schaalniveau dan de stad. We hebben te lang gedacht dat het vanzelf wel goed zou komen.”

Het huis van Thorbecke heeft nog steeds drie verdiepingen, maar inmiddels met vele kamers, met entresols en trappenhuisen en een oneindig aantal verbindingsgangen die elkaar niet altijd kruisen, zegt Schrijnen. “De essentie is dat ook het bestuur moet leren omgaan met de netwerksturing en dat goed moet verantwoorden in de democratische organen.” Er moeten passende regio's komen waar op de verschillende schaalniveaus - lokaal, regionaal, nationaal - besluiten worden genomen. Als voorbeeld noemt hij de zuidvleugel van de Randstad waar Rotterdam en Den Haag een nieuwe entiteit zouden

kunnen vormen. “In de Randstad moeten we sowieso snel een nieuwe provincie creëren.” Daarnaast moeten stad en land weer aan elkaar gekoppeld worden, bepleit Schrijnen. “Maak één ministerie van Ruimte, met een beperkte nationale agenda en nationale projecten. Decentraliseer de inrichting van het stedelijke en het landelijke gebied definitief naar de regio’s, maak hen verantwoordelijke eigenaren van de integrale opgave, de middelen en de instituties.”

Rijksoverheid heeft ruimtelijke ordening laten liggen

GroenLinks-kamerlid Wijnand Duyvendak kan zich grotendeels vinden in het betoog van Schrijnen. “Je moet stad en platteland samen zien. De ruimte rond de stad is steeds meer een park voor de stedelingen en dat moeten we zien te behouden. Het is in mijn ogen wel nodig om de stad op te sluiten binnen bepaalde contouren om zo de stad vitaal te houden. Met name als het gaat over de aanleg van bedrijventerreinen is regelrecht sprake van verloedering in Nederland.”

Schrijnen: “Er wordt vaak gezegd dat Nederland vol is, maar dat valt heel erg mee. Maar weerstand bieden tegen de oneindige verstedelijking vind ik ook een goede zaak.”

Duyvendak beaamt dat ruimtelijke ordening in Den Haag amper een issue is. “Ik zit nu vijf jaar in de Tweede Kamer en we hebben bij elkaar opgeteld niet meer dan achttien uur gesproken over de ruimtelijke ordening in Nederland. Er wordt simpelweg gezegd dat het Rijk geen invloed heeft, een paar grote thema’s daargelaten. Ik heb daar veel opgekropte woede over en ben bang dat er in het nieuwe regeerakkoord opnieuw weinig aandacht voor zal zijn.”

Duyvendak is het met Schrijnen eens dat op elk schaalniveau de besluiten moeten worden genomen die daar het beste genomen kunnen worden. “Maar op nationaal niveau is het blijven liggen. Neem bijvoorbeeld de discussie over het openbaar vervoer: een reiziger wil niet in elke stad overstappen op een nieuw systeem. Er moet meer eenheid komen.”

Schrijnen verwacht dat onderwerpen als openbaar vervoer en klimaat in het nieuwe regeerakkoord terechtkomen. “Dat zou mooi zijn, want dan kunnen we in elk geval vooruit.”

‘Goed institutioneel systeem ontbreekt’

Jaap Modder is voorzitter van de Stadsregio Arnhem Nijmegen. Volgens hem ontbreekt het niet aan geld, maar vooral aan een goed institutioneel systeem om zaken in voldoende mate te kunnen regelen. “Nederland lijkt soms wel het communistische Oost-Duitsland. Een voorbeeld: we hebben in de regio voor elkaar gekregen dat er stations zijn gekomen in Arnhem-Zuid en Lent. Vervolgens besluit de NS op eigen houtje dat de dienstregeling wel gehalveerd kan worden. Daar zit je dan met je stations. Er moet wat veranderen; het Rijk moet zich weer gaan bemoeien met de ruimtelijke ordening.”

Duyvendak: “Er moet meer overleg komen tussen de partijen die besluiten waar woningen, kantoren komen en partijen die over zaken als openbaar vervoer gaan. Op dit moment is de regie te versplinterd. De rijksoverheid hoort alleen de regie op hoofdlijnen te voeren.”

Natuurlijk is niet opeens alles kommer en kwel in de ruimtelijke ordening in Nederland. “Er zijn heel mooie dingen gedaan, vooral binnen de autonome steden, zoals de stationsomgeving in Den Bosch”, zegt Schrijnen. “Nu staan we voor de vraag of we ook een groter schaalniveau aankunnen: infrastructuur, landschapsparken, stedelijke ontwikkeling, openbaar vervoer. Te veel gemeenten zijn gericht op de korte termijn en economische ontwikkeling. Er is behoefte aan bevlogen en geïnspireerde politieke opdrachtgevers die zeggen: dit gaan we realiseren! Er moet politieke wil zijn om de lelijkheid aan te pakken.”

“Geweldig als dit zou lukken en Nederland er beter uit komt te zien”, vindt Duyvendak. Hij verwacht niet dat een dergelijke aanpak zal leiden tot problemen op milieugebied. “Al houden we natuurlijk wel in de gaten waar er wel en niet gebouwd kan worden. Rond het dooie IJwater: prima. Maar in de Hoekse Waard willen wij geen bedrijventerreinen.”

Burgers laten ook van zich horen als het gaat over ruimtelijke ordening. Zij zien immers de gevolgen in hun eigen leefomgeving. Duyvendak: “Mensen maken zich steeds meer zorgen, de maatschappij moet worden gemobiliseerd en het publieke debat moet worden aangewakkerd. Het is soms een keiharde strijd, zoals in de glastuinbouw, omdat het om geld gaat. Maar het is nodig dat het gebeurt, het tij moet veranderen.”

Debat 3 Het Tussenland

Is het tussenland – het grensgebied tussen Stad en platteland - de laatste ruimtelijke vrijplaats van Nederland? Volgens de makers van de tentoonstelling “Stad noch land”, die momenteel in het Nederlands Architectuur Instituut is te zien, zijn deze grensgebieden rommelig en onttrekken zij zich aan gangbare ideeën over ruimtelijke ordening, maar zijn ze tegelijk spannend en vol mogelijkheden.

Opiniestuk Kees Vriesman Sla groene bressen in de grijze stadsmuur

De begrippen stad en land zijn niet los van elkaar te zien. Het ene is namelijk niet zonder het andere te definiëren. Dat ligt niet alleen aan het feit dat ze elkaars contrast vormen en dat het verschil ertussen uit te leggen is in kwantitatieve aanduidingen (meer/minder bevolkingsdichtheid, meer/minder culturele voorzieningen, meer/minder groen), ze maken ook elkaars fysieke grens uit. Waar vroeger het platteland begon waar de stad ophield is nu echter een derde categorie ontstaan. Nederland zit er vol mee: overgeschoten landjes, verdwaalde plekken, hoeken en gaten waar de verder zo overheersende ordening van het land geen vat op lijkt te hebben. Je ziet het meteen voor je; wat onduidelijke bebouwing, wat scheve hekken, een tuintje, een paardenstal en een loods. Het Ruimtelijk Planbureau (RPB) bedacht in 2004 een naam voor deze ombestemde plekken: tussenland. Tussenland is volgens het RPB een aparte ruimtelijke categorie, naast stad en land. Tussenland is niet mooi of lelijk, het is er gewoon.

Toen stad en land nog twee waren, waren de steden ommuurd. De poorters (stedelingen) konden maar op een paar plekken de stad uit, en 's nachts helemaal niet. Uit defensief oogpunt was zo'n stadsmuur nuttig, maar was er rust en vrede in het land, dan was het een flinke sta-in-de-weg. Ook om moderne steden ligt een stenen omwalling: bedrijventerreinen, verkeersknooppunten, sporthallen, bouwmarkten en een stadion, ofwel tussenland. Echter, hedendaagse poorters kunnen daar zelfs overdag moeilijk uit – de afstanden zijn te groot en de route complex. Zeker om te lopen, vaak ook om te fietsen. Uit economisch oogpunt is ook die nieuwe stadsmuur nuttig, maar zijn we op zoek naar rust en ruimte op het platteland, dan is het een flinke sta-in-de-weg.

Het is op zich begrijpelijk dat de bedrijven, de sporthallen enzovoort liggen waar ze liggen: in de stad passen ze niet en op het platteland horen ze niet. Maar dat ze de stad als een aaneengesloten rommelring insnoeren, dát getuigt van gebrekkige planning. Zo'n stad voelt grijs, stenig en beklemmend, in plaats van groen, leefbaar en ruim.

Ik ben hartstochtelijk vóór groene steden, die een afwisseling laten zien van bebouwing en bomen, plantsoenen, parken. Die ingebed liggen in natuurgebieden en mooie landbouwlandschappen. En waar tussen dat stedelijk en landelijk groen fiets- en wandelpaden lopen, omzoomd door bomen en struiken of begeleid door een watertje met natuurlijke oevers. Zulke verbindingen zijn de noodzakelijke 'groene poorten' in de stadsmuur. De overheid heeft plannen gemaakt voor groen in en om de stad, met budgetten zelfs. Maar de uitvoering verloopt tergend traag en intussen raken de stedelingen meer en meer bekneld tussen nog meer meubelboulevards en kantoortorens.

Sterker nog: er is de afgelopen 15 jaar weliswaar 50.000 hectare nieuwe natuur ingericht, maar er is in grofweg diezelfde periode óók 61.000 hectare bebouwd. Hieronder vallen de vinex-locaties, producten van strakke ruimtelijke ordening, maar ook de totale wildgroei aan kantoren langs de snel- en rijkswegen, de bedrijventerreinen die als een ruimtevloot zijn geland in onze weiden, allerlei infrastructurele werken, glastuinbouw en opstallen voor de industriële landbouw, vakantiedorpen en vrijetijdshallen..... Sla daar nou eens een bres in,. Van toegang tot groen worden we allemaal gezonder en gelukkiger.

Waarom worden onze steden dan toch minder groen, ondanks de goede bedoelingen van het Rijk? Voor een deel doordat de stenen nog altijd voorgaan en het groen erachteraan hinkt. Er ligt een stedenbouwkundig plan voor een nieuwe wijk – o jee, park vergeten. Er ligt een financieel plan – ach, de prijs van boomaanplant zit er niet in. De nieuwe wijk wordt opgeleverd – de groenstructuur volgt járen later. Het begint met uitstel, en het draait uit op (gedeeltelijk) afstel. De oplossing is duidelijk: planning en aanleg van groen en grijs gelijk op laten gaan.

Daarnaast is er scherpe concurrentie om de ruimte, die in Nederland nu eenmaal schaars is. Bedrijfsterreinen willen uitbreiden, sportfaciliteiten schuiven naar de stadsrand. Hun ruimtelijke claims hebben steun van gepassioneerde minderheden, zoals dat heet – kamers van koophandel, sportclubs, volkstuinverenigingen. Maar de toekomstige gebruikers van een recreatief fiets- of wandelpad wéten meestal niet eens wat er te winnen valt. Resultaat: voetgangers en fietsers kunnen fluiten naar hun groene poorten óf kunnen ze domweg niet vinden! Gemeentebesturen lijken de aangewezen instantie om al die belangen toch op een zorgvuldige en verlichte manier af te wegen. Maar daar hebben we aspect nummer drie: stadsranden zijn vaak gemeentegrenzen. Dus voor de groene poorten is de medewerking nodig van buurgemeenten, die daar minder belang bij hebben. Veel dorpen worden liever groter dan groener. Ik pleit er daarom voor dat het Rijk de regie over de aanleg van groen om de steden neerlegt bij de provincies.

Maar een regisseur kan pas goed werken als er een goede producer is, die duidelijke lijnen uitzet en erop toeziet dat de productie op schema ligt. Het Rijk doet dat te weinig – en dat is vraagstuk nummer vier.

Vier vraagstukken – problemen zo u wilt -, één gevolg: onze steden blijven te grijs. Dat is slecht voor de stedelingen en slecht voor onze welvaart. Want kijk naar sterke economische regio's in Europa, zoals Londen, Barcelona en Frankfurt: allemaal kennen ze een stevige groenstructuur. 'Kwaliteit van het bestaan', een verzamelterm voor zaken als groen, veiligheid en cultureel aanbod, is voor internationale bedrijven een vestigingsplaatsfactor van toenemende betekenis. Een knellende stadsmuur van steen en asfalt heeft dus ook strikt economisch gezien niet alleen voordelen.

Maar... er zit nóg een cruciaal aspect aan dit 'confetti-landschap' - want zo noem ik het -: verspreiding van planten en dieren wordt steeds verder bemoeilijkt doordat corridors dichtslibben. Als één leefgebied bedreigd wordt, is het steeds moeilijker naar een ander leefgebied – als dat al bestaat - te migreren. Ondanks doelstellingen die zijn opgenomen in de Ecologische Hoofdstructuur kan op veel plaatsen de natuur geen kant op. En dat terwijl de mogelijkheden voor het oprapen liggen; het is een kwestie van de stukjes stadsnatuur, parken en singels verbinden met het buitengebied. Natuur in de stad is nodig, natuur rondom de stad is een must en genoeg groene poorten tussen beide zijn pure noodzaak: slaan we geen bressen in onze moderne stadswallen, dan slaan we gaten in het welzijn van mens, plant en dier.

Kees Vriesman is oud-directeur van Staatsbosbeheer en programmadirecteur voor het programma Stad Land van de vier grote steden, Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht, en de drie provincies Noord - Holland, Zuid - Holland en Utrecht, het programma G4P3

Debat 4 Nieuwe Ideaalbeelden

De twintigste eeuw stond bol van hooggestemde idealen. Het was de eeuw die een stralende toekomst beloofde voor iedereen, met geloof in wetenschap, moderne architectuur en blauwdrukken voor ruimtelijke ordening. Op tal van plaatsen heeft deze moderne, toekomstgerichte opvatting afgedaan. In heel Nederland verschijnen knusse 'ouderwetse' woningen, en ook in de ruimtelijke inrichting wordt aansluiting gezocht bij traditie en (cultureel) verleden. Maar volgens Wim Derksen, directeur van het Ruimtelijk Planbureau (RPB), gebeurt dit moeizaam en vaak halfslachtig. Eigenlijk twijfelen we vooral en zijn we zoekende naar hoe Nederland moet worden ingericht. Is het tijd voor nieuwe ideaalbeelden in de ruimtelijke ordening?

Verslag van het debat

De ruimtelijke ordening heeft de afgelopen jaren weinig aandacht gekregen in Den Haag. Maar daar lijkt verandering in te komen. In de media is er plotseling volop aandacht voor de zogenoemde 'verrommeling' en 'lelijkheid' van het Nederlandse landschap. Van natuurbeschermer tot projectontwikkelaar, iedereen lijkt ervan overtuigd dat er iets moet gebeuren op het gebied van ruimtelijke ordening om Nederland 'mooi' te houden. Wim Derksen doet hier als directeur van het RPB al jaren onderzoek naar. Het RPB adviseert het kabinet, het parlement en lagere overheden over ruimtelijke ontwikkelingen, in de brede zin.

"Ruimtelijke ordening is in de kern een strijd om belangen, maar ook een strijd om beelden", zegt Derksen. Enerzijds is de ruimtelijke ordening een kwestie van het verdelen van de schaarse ruimte over functies als wonen, recreatie en werken. "Er is echter geen duidelijk afwegingskader, waardoor de macht de uitkomst bepaalt. Het gevolg is een gevoel van richtingloosheid wat de betreft de ruimtelijke inrichting van ons land."

Anderzijds is ruimtelijke ordening een kwestie van beelden. Angstbeelden en ideaalbeelden bepalen de bril waardoor we Nederland zien. Er hebben zich beelden in ons hoofd genesteld over hoe Nederland eruit moet zien, of juist niet. Op dit moment is volgens Derksen de ruimtelijke sector te zwak om het beeld in de belangenafweging te laten domineren.

Het modernisme is voorbij, we houden vooral vast aan de publieke nostalgie: overal verschijnen knusse 'ouderwetse' woningen, en ook de ruimtelijke inrichting van Nederland zoekt veelal aansluiting bij traditie en (cultureel) verleden. Maar dat gaat moeizaam en vaak halfslachtig. "De oude ideaalbeelden staan nieuwe kansen op het gebied van ruimtelijke ordening in de weg", zegt Derksen. "Ze worden ingehaald door de maatschappelijke

ontwikkelingen, zoals de toename van de welvaart en de mobiliteit en de verdergaande individualisering. Doordat we toch vast houden aan die oude beelden, hebben ze vaak een averechts effect.”

Ideaalbeelden zijn verouderd

Volgens Derksen zijn er zeven ideaalbeelden te benoemen. Zo kennen we het ideaal van het stadscentrum, waarbij er één centrum is voor alle functies. In de praktijk hebben veel steden meerdere centra die hierdoor te weinig aandacht krijgen. Derksen: “Als je van het idee van een monocentrische stad afstapt, kun je elk centrum een eigen karakter geven.”

Het tweede ideaalbeeld is de heldere scheiding tussen stad en platteland. “Steden doemen al lang niet meer plotseling op in een groen, open landschap, zoals op de schilderijen van Ruysdael. Vasthouden aan het ideaalbeeld heeft een averechts effect: er ontstaan stedenwolken, een aaneenschakeling van bebouwing.” De oplossing is volgens Derksen ontworpen openheid en beslotenheid, met ruimte voor bundeling en parklandschappen. Een volgend ideaalbeeld is het mengen van bevolkingsgroepen. “Het beleid op dit gebied is niet meer dan symbolisch.”

Het vierde ideaalbeeld, de scheiding van functies, is in de planvorming en de praktijk nog behoorlijk dominant. “Maar de samenleving vraagt juist om functiemenging.”

Het beeld van wegen als toonbeeld van moderniteit, mooi ingepast in het landschap, is al lang verleden tijd. Doordat hier toch aan vast wordt gehouden ontstaan volgens Derksen verkeersriolen omzoomd door bedrijventerreinen en winkelcentra. “Het kan anders, door meer diversiteit in het wegennet.”

De laatste twee ideaalbeelden die Derksen benoemt zijn het open landschap door productie en de natuur als oervorm. “Er is in Nederland al lang geen ‘oernatuur’ meer, onze natuur is al eeuwen gecultiveerd. Het ideaalbeeld dat we hebben, heeft een averechts effect: er worden absurde ingrepen gedaan waardoor een soort Anton Pieck-achtige natuur ontstaat. Het zou beter zijn om de natuur in Nederland te zien als ontwikkelend cultuurlandschap.”

Wim Derksen sluit zijn betoog af met de conclusie dat het modernisme voorbij is en dat er behoefte is aan nieuwe ideaalbeelden. “We moeten af van het oude planmatige denken.

Er is behoefte aan geleidelijke ontwikkelingen, aan meer variatie, aan serendipiteit.”

Vanuit de zaal komt de reactie dat Derksen wel erg gemakkelijk erkent dat Nederland er tegenwoordig anders uitziet, dat de oude ideaalbeelden niet meer werken en dat we dat maar moeten accepteren. “U zegt dat de steden nu eenmaal uitbreiden en dat we die meubelboulevards maar voor lief moeten nemen?”

Derksen merkt op dat hij inderdaad die neiging heeft. “Je moet vooruit blijven kijken, wat er is gaat niet meer weg.” Volgens hem bestaat het gevaar dat Nederland in rap tempo lelijker wordt en nog meer cultuurhistorie zal verliezen. “Als je geen duidelijk kader hebt waartegen je zaken af kunt wegen, dan is verder alles toegestaan. Nu is het zo dat degene met de meeste macht het beeld bepaalt. Ik vind niet dat de overheid weer strak de ruimte moet gaan ordenen, maar je kunt het ook niet overlaten aan de toevallige uitkomst van de strijd tussen verschillende actoren. Als je een kader hebt, dan moet je daar rekening mee houden bij het ruimtelijk beleid. Hoe lelijk de meubelboulevard ook is, misschien kun je hem dan wat mooier maken.”

Het is de taak van de rijksoverheid om beelden te schetsen over hoe Nederland eruit zou moeten zien, vindt Derksen. “Wat is kenmerkend voor ons landschap? De overheid moet hier keuzes in durven maken. Vinden we het water in ons land cruciaal, met de polders, kanalen en uiterwaarden? Dan moet je ook durven zeggen dat we daar dus niet gaan bouwen.”

Discrepantie tussen wensdromen en harde realiteit

Ed Taverne, emeritus hoogleraar Kunst- en Architectuurgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen, vindt het gewaagd van Derksen om te pleiten voor nieuwe ideaalbeelden. Hij relativiseert het enthousiasme: “De geschiedenis laat zien dat er altijd een groot verschil is geweest tussen wat er in de dikke nota’s staat en de praktijk van de ruimtelijke ordening. Als de oude concepten niet blijken te werken, waar haalt u dan het lef vandaan om nieuwe concepten te bedenken die vervolgens opnieuw niet zullen werken. Er is een discrepantie tussen wensdromen en de harde realiteit.”

“Ik herken dat spanningsveld”, reageert Derksen. “Maar ik kan niet accepteren dat we zeggen: laat maar zitten. Ik geloof dat we kunnen toewerken naar iets moois. Dat slimme deskundigen een goede invulling aan de ruimte in Nederland kunnen geven. Beelden kunnen daarbij inspireren en sturen.”

Een ander punt van kritiek van Taverne is de vraag wie de nieuwe ideaalbeelden moet maken. “Ik hoor u vaak ‘de overheid’ noemen, maar moeten er juist geen andere partijen aan tafel zitten?” Als voorbeeld van hoe het zou kunnen noemt Taverne het overleg rond de invulling van de ruimte bij de Nieuwe Hollandse Waterlinie. “Hier zitten werkelijk allerlei mensen met elkaar aan tafel, van onder meer de provincies, gemeenten, bosbeheer en natuurmonumenten. Het is van belang om erachter te komen wat de agenda’s zijn van de verschillende partijen. Samen wordt er gewerkt aan een beeld van het gebied. Bij een dergelijk concreet project kan beeldvorming goed werken, bij ideaalbeelden heb ik zo mijn twijfels.”

Jaap Modder, voorzitter van de Stadsregio Arnhem Nijmegen, vindt dat de nieuwe beelden niet uit de overheidskoker moeten komen. “Het is eerder een rol van de overheid om anderen de beelden te laten ontwikkelen. Allianties tussen verschillende partijen, daar zie ik wel heil in. Wat is het gebied tussen Nijmegen en Arnhem nu precies voor gebied? Waar willen we naartoe? Zolang dat beeld ontbreekt, kun je geen regionaal plan ontwikkelen.” Vanuit de zaal komt de vraag aan Derksen wat voor nieuwe beelden hij voor de toekomst zou kunnen bedenken. “Ik denk dat we moeten stoppen met het steeds verder uitleggen van het stedelijk tapijt, zoals in de Vinex-wijken is gebeurd. Ik denk dat we bijvoorbeeld moeten denken aan nieuwe dorpen en dichtere bebouwing.”

Tenslotte wil Taverne nog opmerken dat, als er nieuwe beelden worden gemaakt, erover moet worden nagedacht waaraan deze worden gerelateerd. “Op dit moment zijn de ideaalbeelden erg geografisch gericht. Maar je zou ook kunnen kiezen voor een meer maatschappelijke of economische invalshoek. Je zou bijvoorbeeld kunnen denken aan duurzaamheid en recycling als thema. Het huidige beeld is dat we alles vernieuwen. Wat niet meer voldoet, gooien we plat. Maar misschien kun je het wel heel goed hergebruiken.”

Derksen vindt het een mooi punt en erkent dat in de huidige beeldvorming veel aandacht uitgaat naar vernieuwing en steeds alles anders maken. Hij belooft het thema mee te nemen in zijn verdere analyse die binnenkort zal resulteren in een RPB-notitie over de oude en nieuwe ideaalbeelden in de ruimtelijke ordening.

Aan het einde van de avond waren allen het erover eens dat de oude ideaalbeelden het beste de ijskast in kunnen. Maar of en hoe de nieuwe beelden een rol kunnen gaan spelen bij de ruimtelijke ordening, zal de komende tijd nog onderwerp van gesprek blijven.

Debat 5 Stedenbouw en kapitalisme

*Is ruimtelijke ordening en stedenbouw een zaak van de overheid of van de vrije markt? In de recente publicatie *Planning zonder overheid* wordt duidelijk dat de inrichting van Nederland steeds meer buiten het bereik van de overheid plaatsvindt. Daar liggen volgens de schrijvers van het boek ook veruit de beste kansen. Nieuw is dat overigens niet. De gewaardeerde negentiende-eeuwse uitbreidingen van veel steden gingen gelijk op met de invoering van een nieuwe historische orde: die van het kapitalisme. Vanuit een historisch perspectief op Arnhem en Nijmegen in de negentiende eeuw betoogt Len de Klerk dat de vrije markt in Nederland opnieuw het initiatief tot planning in handen neemt.*

Opiniestuk Len de Klerk: Nederlandse Toestanden

Ik wil het met u hebben over Nederlandse toestanden: een blik op de besluitvormingscultuur van de Nederlandse ruimtelijke ordening. De manier waarop besluiten worden genomen zegt veel over een samenleving en kan worden gezien als een van de vele subculturen in ons land. Een subcultuur die overigens alle trekken heeft van de hoofdcultuur. Zonder enige drang tot volledigheid wil ik een stuk of tien cultuurtrekken met u doornemen.

1. Ik begin met de algemene *zucht tot ordening en regeling*. Geen Nederlander, behalve de enkeling die er voor heeft doorgeleerd, kan de neiging onderdrukken om een omgewaaide boom in het bos niet onmiddellijk op te ruimen. Ordening zit ons in het bloed en wij ordenen het liefst ook voor anderen, maar dan ook alles: van de schoolkeuze via centrale toetsen tot de keuze van de burens. Wie boven ons land vliegt of in de polders wandelt, ziet geen m_ onbenut oppervlak. Terecht spreekt Simon Schama in zijn beroemde boek *Overvloed en onbehagen* over de cultuur van de 17e eeuw over het zelfbeschikkingsrecht dat Nederlanders menen te hebben over hun grond. Hij noemt dat met een prachtige uitdrukking de *morele geografie van Nederland*.

2. Een tweede karakteristiek is de grote *mode- zo niet hypegevoeligheid*. De zwarte tulpenmanie uit de 17e eeuw is er een voorbeeld van. De moord op grote mannen als Johan van Oldenbarneveldt en de gebroeders De Witt is er een uiting van. Om maar te zwijgen van de keuze van de politieke charlatan prof dr. Pim Fortuyn als grootste Nederlander aller tijden. De ruimtelijke ordening is nog niet gekomen van de ene mode of de andere dient zich al hijgend aan. Zij is nu in Richard Florida, 8 jaar terug in Manuel Castells en de netwerkeconomie. Weer 8 jaar eerder greep het PPS-virus

om zich heen en de sociale vernieuwing als reactie op de stedelijke vernieuwing die weer een reactie was op de stadsvernieuwing. Deze huldigde de participatieplanning die als een fret de procesplanning verslond, die omstreeks 1970 de alomvattende blauwdrukplanning had opgepeuzeld.

3. Daarmee zijn we bij een derde karakteristiek, het *volslagen gebrek aan historisch besef dat berust op kennis van de geschiedenis*. Wie van u heeft in 1999 of 2001 de adviseur [m/v geen bezwaar] die met veel poeha kwam vertellen dat stad en water nou toch echt de nieuwe trend was, onmiddellijk de deur gewezen, roepend: weet u dan niets van de Nederlandse stadsgeschiedenis?

4. Dan is er de *drang naar sociale gelijkheid*. Tijdens de hoogtijdagen van het kapitalisme in het derde kwart van de negentiende eeuw vonden de meeste economen het Engelse armenstelsel als onderdeel van de Angelsaksische variant van het kapitalisme toch te bar. Wij dienden ons veel menselijker stelsel te houden, maar wel te hervormen, omdat dit stelsel van kerkelijke en burgerlijke armenzorg de bijstandstrekker net zo verslavend en weinig stimulerend bediende als het stelsel dat in het laatste kwart van de 19e eeuw heerste. Ook toen duurde het een halve eeuw voordat er eindelijk was hervormd. De woonsector is van haar verslaving verlost door een staatssecretaris die dwars tegen alle heersende codes in vond dat je de uitvoerende sector nou eens niet bij een stelselwijziging moest betrekken. Heerma was zijn naam. De ruimtelijke ordening is daaraan nog niet toe, laat staan ons bestuursstelsel.

5. Een van de meest verbreide klaagzangen in ons land gaat over *concurrentie*. Dat moest niet mogen, zonde van het geld. Het is een primitieve beschuldiging die doet denken aan het marxisme, dat de tussenhandel de schuld gaf van alle uitbuiting en ander maatschappelijk ongerief. Er is in Nederland bijna geen oudere traditie te vinden dan steden en gemeenten die *elkaar beconcurreren* alsof het particuliere ondernemers zijn. In de 17e eeuw voerden steden soms tientallen jaren processen met elkaar vanwege alle privileges die zij zichzelf toeigenden om andere steden dwars te zitten in hun economische ontwikkeling. Toen Nijmegen tegen 1870 eindelijk aan de beurt was voor aansluiting op het spoorwegnet, heeft Arnhem zich bijkans suf gelobbyd om het voor elkaar te krijgen dat de sneltreinen uit Amsterdam toch eerst in Arnhem bleven stoppen. Bij een echt directe verbinding zou de stad immers “achter Nijmegen” komen te liggen. Stel je voor. Over concurreren gesproken: U denkt toch niet dat Nederlandse burgers hun bestuurders bij verkiezingen zullen afrekenen op het ter markt brengen van bouwrijpe bedrijfsterreinen tegen afbraakprijzen.

6. De politieke besluitvormingscultuur wordt gekenmerkt door het in alle *beslotenheid sluiten van compromissen door partijelites*. Nederland is een *Republiek van minderheden en tegenstellingen*, zoals de historicus Piet de Rooy dat voortreffelijk laat zien in zijn geschiedenis van de 19e en 20e eeuw. Het grijze compromis is de olie in de machine die het huis van tegenstellingen van energie voorziet. De politieke charlatan over wie ik het net had was dan ook gespeend van ieder historisch besef toen hij riep dat het afgelopen moest zijn met de achterkamertjespolitiek. Een extravagant hypend politiek Nederland, geschrokken politici, getatoeëerde onroerendgoedhandelaren, de kranten, de Achter-het-netten zongen een jaar of wat allemaal mee in die koorpartij. Gelukkig houden zich dan verstandige lieden enige tijd schuil, in de zekerheid dat de onzin zal floppen, en vatten zij de oude vertrouwde praktijk weer op. Aardig is dat ze die voor de vorm nog even benadrukken door in een Friese achterkamer te vergaderen en in het Catshuis de drang weten te onderdrukken om in Achter-het-Net voortijdig mededelingen te doen over wat er op tafel kwam. Dus kwam de tafel zelf in het nieuws, want de Nederlandse journalist is al tevreden met het kleinste *scoopje*. Netvulling op kattenbakniveau.

7. Een volgende cultuurtrek van de Nederlandse politiek is de tot ijle hoogten opgevoerde kunst om *principiële onderwerpen* net zolang te masseren tot het technische *uitvoeringskwesties* zijn geworden en van de weeromstuit aan technische uitvoeringskwestie zoals het rekeningrijden of de dienstregeling van de Nederlandse Spoorwegen jarenlange principiële debatten te wijden over gelijkheid van kansen. De ruimtelijke ordening kan hiervan meepraten. Andreas Faludi schreef onlangs in de het aardige boek *Planning Cultures* terecht dat de Nederlandse ordeningscultuur lang gekenmerkt is door haar *onpolitieke*, dus *technocratische karakter*. De grote verhalen zijn technocratisch van aard, maar van de weeromstuit is van een technisch dingetje zoals het aantal parkeerplaatsen per woning een principiële halszaak gemaakt. Het gevolg is dat onderhand miljoenen inwoners van nieuwbouwwijken al decennia lang zuchten onder structurele tekorten aan parkeerplaatsen in hun woonwijken. En de bedenkers maar zeuren over het blik op straat, waar je vroeger als kind nog eens tegen een bal kon trappen. Tekenend voor deze cultuurtrek is dat in parlementaire enquêtes de doelstellingen van het beleid nimmer aan kritische analyses en beschouwingen worden onderworpen. Altijd gaat het over uitvoeringsmiddelen - liefst de meest ondergeschikte - en over of op dat niveau niet door een kleine ambtenaar een grove administratieve uitvoeringsfout is gemaakt. Ja, dat is pas smullen.

8. De absolute toppers onder de Nederlandse cultuur zijn *gedogen* en *vergaderen*. De historici Frijhoff en Spies vertellen in hun deel *1650* van de voortreffelijke reeks *Nederlandse cultuur in Europees perspectief* dat Nederlandse steden en de gehele Republiek werden bestuurd door veel vergaderende regenten. De Republiek was de wonderlijkste staat van Europa. Het was een federatie die werd bestuurd door zo'n 2000 regenten uit de steden en de staten. Stadsmagistraten konden dus eeuwenlang rechtstreeks nationale macht uitoefenen. Nog altijd is de beroemde *Petitie van de Staten* uit 1544 aan Karel V over diens snode plan om de waterstaat centraal te organiseren een prachtige illustratie van de sterk gedecentraliseerde bestuursmacht. Hoe konden nu Brusselse bureaucraten, zo ver weg van de dagelijkse praktijk en kennis van de polders, ja, hoe konden die nu beslissen over te nemen waterstaatkundige maatregelen in Zwammerdam of nabij Hoorn? Nog steeds leidt iedere centralistische regeringsmaatregel in ons land tot een soortgelijke Pavlovreactie van de steden of de VNG. Nederland was heel lang een land zonder machtscentrum. Houdt u dat even vast voor straks.

9. Over *gedogen* hoef ik u niets te vertellen. U doet dat thuis, in uw gezinnen, uw kinderen hebben er last van op school en wij dus op de universiteit, waar we geconfronteerd worden met jongelui die onder hun omgekeerde honkbalpetje werkstukken in elkaar flansen waarin *veerpond* met een *d* wordt geschreven en de zeespiegel *reist* met een korte *ei*. Wie is zo hovaardig om minachtend over Belgische toestanden te spreken? Hadden we die maar, denk ik wel eens. In de ruimtelijke ordening wordt heel wat afgedoogd. Al die miljoenen waarover ik het net had zijn toch mooi gaan wonen in wijken die dikwijls veel schraler, met veel minder plantsoenen en parken zijn uitgevoerd, dan waarvoor ze hadden getekend. Ja, hadden ze er maar voor getekend, dan zou dat wellicht nog wel zijn meegevallen. Binnen de Nederlandse overheidscultuur wordt het volstrekt normaal gevonden om een eenmaal vastgesteld plan tot op het bot uit te zuigen en dan uit te voeren. En de bestuurders zijn dan oprecht verbaasd als er schande van wordt gesproken. Er is toch zeker in de nijpende woningbehoefte voorzien!

10. Tenslotte de worsteling die de ruimtelijke ordening en haar moeder stadsontwikkeling al een eeuw lang onderhouden met het reëel bestaande kapitalisme. Daar ga ik wat dieper op in. Ik weet niet waarvan u bent, lidmaat van de kerk van het marktmechanisme, een aanhanger van staatsinterventionisme of een vis in het troebele water van wat in de Angelsaksische planningliteratuur al 50 jaar lang *muddling through* heet.

Laat ik u eerst verklappen dat ik eigenlijk niet eens weet of het slecht of goed gaat met de ruimtelijke ordening en de stadsontwikkeling. Ik zie veel goede dingen, heel veel. Ik zie ook beroerdigheid, daar niet van. Laat ik beginnen met een waarneming die ik altijd opvallend heb gevonden. Zodra wij planologen het onder elkaar hebben over de kern van ons doen en laten - *wat is ruimtelijke kwaliteit en hoe krijg je dat?* - dan slaat er een Babylonische spraakverwarring toe. Deze kern van het vak blijkt nauwelijks deel uit te maken van opleidingen en de kennis erover reikt nauwelijks verder dan 2000 jaar geleden door Vitruvius ontleende trio gebruikswaarde, toekomstwaarde en esthetische of belevingswaarde.

Wat helpt is mensen vragen wat ze nu mooi vinden. Laten we Nijmegen nemen, waar ik gestudeerd en gewoond heb. Mooi gevonden wordt datgene wat in het laatste kwart van de negentiende eeuw tot stand is gekomen. Wonderlijk genoeg dus in de hoogtijdagen van het kapitalisme. In 1878 stelde de gemeenteraad van Nijmegen het plan Brouwer vast en ging dat vervolgens uitvoeren met behulp van een even zakelijke als vernuftige grondpolitiek. Dat wil zeggen dat particuliere investeerders de gelegenheid kregen om villa's te bouwen, herenhuizen aan de Oranjesingel en de Johannes Vijghstraat, de Van Schaeck Mathonsingel enz. Aan dat toen vastgestelde plan heeft Nijmegen zijn hoofdstructuur van singels en ruime pleinen overgehouden en zijn stempel als voortreffelijke woonstad. Zo zelfs dat de gemeente in 1898 werd vereerd met een van de eerste werkbezoeken van de jonge koningin Wilhelmina, omdat zij had vernomen van de kwaliteit als woonstad. Wat ontbreekt is het voorstellingsvermogen dat de particuliere sector een hoge kwaliteit stedelijke omgeving kan maken, terwijl de afgelopen halve eeuw bewezen is dat de overheid daarop bepaald niet het alleenvertoningsrecht heeft. Niet in de laatste plaats door een schraperige en inhalige houding jegens de uitvoering van plannen die in hun oorsprong zo gek nog niet waren.

Tot slot. Ik vroeg u het begrip *machtscentrum* even te onthouden. De lange traditie van stadsontwikkeling en ruimtelijke ordening als ontpolitiseerde, technocratisch-sociale praktijk heeft haar vervreemd van macht en nog veel meer in de armen van de juristerij gedreven dan al in de eerste jaren na de invoering van de Woningwet in 1901 viel te voorzien. Deze langdurige vervreemding heeft geleid tot een zeer onwennige verhouding tot het verschijnsel macht als zodanig en tot de omgeving waarin die zo duidelijk zijn heersende en verdelende werk doet: de markten van vraag en aanbod.

Ondanks 15 jaar oefenen staat onze ruimtelijke ordeningscultuur nog steeds onwennig tegenover de markt als coördinatiemechanisme. Wij weten er eigenlijk geen raad mee en vragen voortdurend om een niet te sterke sterke man, genaamd het rijk, of zoiets. Zo'n sterke man op z'n Nederlands, waarmee te marchanderen valt, die een subsidietje afschuift, of twee subsidietjes, zodat er - naar het geloof wil - minder leed en meer gerechtigheid van komt.

Na 1995 is de ruimtelijke ordening een *controlefreak-achtig proces* geworden, vol monitoring, rapportages, nut en noodzaakdiscussies, interactieve procesarchitectuur, gevraagde bewijzen van bijdrage aan de economische groei, kortom: een feest voor accountants. Deze accountants hebben de gedaante van bestuurskundigen die, weinig gehinderd door kennis en ervaring, het ene na het andere sociale vraagstuk willen sturen of besturen, in ieder geval daarvoor kaders willen stellen, procedures opwerpen en zelfs - krijg je zo nu en dan de indruk - het denken te kunnen oplossen.

Tenslotte.

a. De ruimtelijke ordening en de stadsontwikkeling lijden onder een aantal problemen van onkunde en overbelasting. In de eerste plaats een generatie- en disciplineconflict. Sedert een jaar of tien wordt het vak in de praktijk in toenemende mate beheerst door bestuurskundigen die door accountants lijken opgeleid. Ik sprak al over controlefreaks, een epidemische soort die in proceskunde zijn kracht zoekt en die aandoening over de gehele overheid heeft uitgespreid. Er zijn weinig andere geneesmiddelen tegen dan ze te isoleren en uit te roeien.

b. Door de procesridderij, gecombineerd met een grote drang tot risicomijding zijn er enorme *transactiekosten* van de vergadercircuits ontstaan. Er is maar een manier doeltreffende manier om daarvan af te komen, namelijk dat alle vergader- en andere transactiekosten over welk plangebied dan ook onmiddellijk zichtbaar in de grondprijzen worden doorberekend. Niemand zal daarvoor nog willen betalen.

c. *Verhouding marktmechanisme – publieke interventie.* Dat is niet makkelijk. Deze verhouding was er per traditie (eind 19e eeuw) een van subtiel samenwerken in een verhouding waarbij de overheid de grote lijnen uitzet en de particuliere sector de hele invulling en uitvoering bekostigt. Stadsontwikkeling was en is een onderneming, wie die ook aangaat en uitvoert. De overheid dient na te gaan wat dat betekent, ook voor de werkwijze waarin nu ontzaglijk veel verborgen kosten afgewenteld worden op de belastingbetaler.

d. *Opschaling van de stadsontwikkeling.* De traditie van stadsontwikkeling als de moeder van de ruimtelijke ordening is sinds Camillo Sitte (1890), Berlage en andere grootheden om te denken en te ontwerpen in driedimensionale beelden. De tweedimensionale kaart heeft juridische betekenis in de vorm van verbintenissen tussen burgers en hun overheden en tussen overheden onderling. Er is een groot probleem om die traditie over te planten naar het regionale vlak. Dat lukt niet om meerdere redenen. De schaal is kennelijk te groot voor onze verbeeldingskracht. De traditionele middelen zoals juridisch planinstrumentarium en grondbedrijvigheid ontbreken en grote delen van provinciebesturen zijn daarin traditioneel ook absoluut niet in geïnteresseerd. Zonder wezenlijke ruimtelijke herverdeling van zulke bevoegdheden is spreken over de kwaliteit van regionale stedelijke ontwikkeling als een belevingscategorie volstrekt zinloos. Tenslotte ben ik van mening dat Artis moet blijven en dat de leden van het Koninklijk Concertgebouw Orkest een forse salarisverhoging verdienen.

Ik heb gezegd.

Len de Klerk is hoogleraar Stedelijke en Regionale Planologie aan de Universiteit van Amsterdam

Verslag van het debat

Len de Klerk schetst uitgebreid Nederlands cultuurhistorie en spitst die constateringenvolgens toe op de sociale en geografische inrichting van ons land. “Geen vierkante meter in dit land is onbenut. Onze hang naar zelfbeschikking is daarvan de oorzaak: het geeft een verklaring voor de wortels van onze morele geografie. Daarnaast gaan we in Nederland te vaak op in hypes. Niet voor niets werd Pim Fortuyn onlangs verkozen tot grootste Nederlander. We zijn op geografisch gebied ook geneigd trends te volgen: het vormt een sluier over ons historisch besef, dat raakt steeds meer naar de achtergrond verdrongen.’

De Klerk vervolgt zijn schets van de Hollandse waarden en zeden. ‘We hechten veel belang aan sociale gelijkheid. Ook heerst in Nederland al eeuwen het credo: “concurrentie moet niet mogen”: niettemin zie je in de geschiedenis dat steden elkaar altijd al hevig hebben dwarsgezeten.’

Natuurlijk gaat De Klerk niet voorbij aan het poldermodel. 'Het compromis is de olie in de machine van de besluitvorming. Het verklaart waarom er soms halfslachtige planologische oplossingen ontstaan in Nederland. We hebben de kunst om onderwerpen tot in den treure te masseren. Vaak lijkt het plan van aanvang totaal niet op de uiteindelijke uitvoering: het is vervormd, gemasseerd. We zijn in Nederland ook niet goed in het vormen van doelstellingen, en als ze er al zijn, worden ze niet voldoende bekritiseerd.' Daarnaast kent Nederland een grote vergadercultuur. Dat we in vorige eeuwen ook al liever vergaderden dan knopen ineens door te hakken, is volgens De Klerk evident. 'Steden werden vroeger bestuurd door vergaderende regenten. Overigens hebben Nederlanders een sterk besef van eigenwaarde. We willen zélf uitmaken wat we met onze dijken doen, dat heeft Brussel niet voor ons te bepalen.'

Voor de inrichting van het Nederlandse landschap zijn al deze kenmerken zeer bepalend, betoogt De Klerk. 'Binnen de Nederlandse publieke sector is het de gewoonte om vooral niet zakelijk te zijn. Dat levert een administratieve rompslomp op, een teveel aan democratie waar we zo aan hechten. Ik denk echter dat er meer privaatrechtelijk geregeld moet worden. Hak knopen door! Stel vast wie wat doet. Reken resultaten af op een zakelijke manier. Tussen 1860 en 1900 lukte dat op de een of andere manier wel: er werden op zuivere wijze zaken gedaan. In Nederland regelen we te veel particulier. Het probleem daarvan is dat risico's zo weinig mogelijk worden ingebouwd: je zou maar afgerekend worden omdat er niet precies voldaan is aan de verwachtingen. Risico's horen er naar mijn mening echter bij, en om risicovolle ondernemingen van de grond te krijgen, zal er meer privaatrechtelijk moeten worden aangepakt. In een ijzersterke, private structuur is de stadsstructuur van Nijmegen eind 19e eeuw uit de grond gestampt. Een succesvolle onderneming, weliswaar met het nodige risico, maar durf is nodig. Nijmegen is nu een prachtige stad.'

'Binnen de planologische sector is er te weinig gevoel voor macht: dat vinden we een eng woord, eigenlijk opereer ik in een te lieve sector. We zijn vervreemd van macht en zitten vast in een procedurele juristerij. Alles moet transparant zijn. Als we er bij wijze van uitzondering niet uitkomen in de planologische sector, roepen we de hulp in van een sterke man. Het grote probleem is dan echter, dat die sterke man, vaak de rijksoverheid, niet sterk mag zijn. Het past bij Nederland: met machten valt te marchanderen en komen we altijd tot een halfbakken compromis. Daarom zullen we nog lang planologische problemen hebben.'

Gespreksleider Rob Verhofstadt is, na De Klerks voordracht, benieuwd naar diens persoonlijke visie op de schoon- of lelijkheid van de Nederlandse ruimtelijke ordening. 'Die vraag is wat breed en retorisch,' vindt de Amsterdamse hoogleraar. 'Persoonlijk ervaar ik de ruimtelijke indeling van het landschap niet als last. Welvaart werkt particuliere ruimtevrage in

de hand: het is niet anders. Een esthetische uitspraak van mijn kant is niet zo belangrijk, aangezien ik dan niets zeg over de sociale en economische behoeften in Nederland. Die bedrijventerreinen aan snelwegen worden kennelijk gewild! Bovendien moet de gedachte dat een klein groepje personen bepaalt dat er bedrijven verrijzen, echt van de baan. Aangezien over elk Nederlands stukje grond ellenlang wordt vergaderd, kunt u er de klok op gelijk zetten dat heel wat commissies zich hebben gebogen over de bouw van al die bedrijven. De Nederlandse compromiscultuur in optima forma. Zoals ik al zei: er wordt tegenwoordig te veel publiekrechtelijk besloten. Tussen 1945 en 1970 is dat ontstaan. Er was een periode van schaarste, er waren investeringen nodig van de overheid. De uitvoerende macht verschoof van het privaatrechtelijke naar het publiekrechtelijke. Zoals ik zei: risicodragende projecten komen daardoor steeds minder frequent van de grond.' De planoloog is de aangewezen persoon om dit soort dingen te analyseren en te verbeteren, vindt De Klerk. Een goede ruimte, aldus De Klerk, is de Amsterdamse grachtengordel. 'De grachtengordel is zeer bruikbaar, aangezien er bij bouw is gelet op de verhouding publiek versus privaat. Tegenwoordig heerst er, als er ruimtes worden ingericht, gebrek aan maatvoering. Er wordt te veel geschraapt, terwijl in Amsterdam juist ruimte is overgehouden.'

Wanneer Pieter Leroy wordt gevraagd naar de vermeende lelijkheid van België, moet Leroy bevestigend beantwoorden. 'Hoewel ik Belg ben van geboorte, kan ik toch echt niet zeggen dat ik in een mooi ingericht land woon,' sombert de hoogleraar. 'Het geloof dat met Ruimtelijke Ordening de samenleving te sturen valt, is er niet in België, terwijl dat hier in Nederland een vanzelfsprekend gegeven is. Niet voor niets zijn er amper studies Planologie te vinden in mijn land. Dat is jammer, want door de gespreide bewoning worden bijvoorbeeld de kosten van de waterzuivering er erg hoog.'

Nederland gaat helaas steeds meer op het versnipperde België lijken, betoogt Leroy. 'Vanaf Den Bosch ziet het landschap er vreselijk uit. Dat ligt er voor een groot deel aan dat de macht teveel op lokaal niveau opereert: net als België is er in Nederland sprake van decentralisatie. Een centrale overheid is goud waard, maar die moet natuurlijk ook macht hebben.'

Daar is De Klerk het in wezen mee eens, zolang de doelstelling maar in het achterhoofd wordt gehouden. 'Met de doelen waarmee de ordening is opgescheept, ben ik niet al te gelukkig. De ruimte is van onderaf opgebouwd: de laagste organen hebben het hoogste woord.' Leroy signaleert een probleem op gemeentelijk niveau. 'Colleges van B&W moeten vaak kiezen tussen economische en milieutechnische motieven wat betreft de inrichting van het landschap. Daar moet je die mensen niet mee opscheppen. Bovendien zijn risico's tegenwoordig welhaast uitgebannen. Terwijl ruimtelijke missers er ook bij horen: van fouten

moet je leren, missers vormen een noodzakelijke voorwaarde voor kwaliteit. Helaas is er geen visie. Op veel terreinen treedt de politiek terug, maar op dit terrein zou de landelijke politiek een dikke vinger in de pap moeten hebben.'

Jaap Modder, bestuursvoorzitter stadsregio Arnhem Nijmegen, geeft vanuit de zaal te kennen dat hij het niet eens is met die visie. 'De rijksoverheid zou zich juist niet moeten bemoeien met de inrichting van het landschap op klein schaalniveau. In Den Haag moet men niet gaan bepalen wat de kwaliteit van de Ooijpolder is.' 'Ten diepste zijn wij het oneens over de rol van de rijksoverheid in Nederland,' zegt Leroy. 'Helaas verkeert de politiek al jaren in een crisis,' werpt De Klerk tegen. 'We zoeken naar een machinerie om het besluitvormingsproces draaiende te houden, dat is typisch Nederlands.'

Leroy legt uit dat Nederland een luxeprobleem kent. 'Nederland is te rijk. Daardoor verandert de politiek op korte termijn in een hedonistische cultuur waarin de nadruk op de waan van de dag ligt. Nederlanders zijn te trendgevoelig, en op die manier komt er structureel te weinig van de grond.'

Reflectie Uitleiding door Tim Zwanikken

Geweldig dat LUX een debatserie organiseert over de ruimtelijke ordening. De ruimtelijke ordening verkeert in een crisis, en debat daarover is de enige uitweg. Gelukkig wordt er op meer plaatsen gedebatteerd. Jaap Modder verwijst in het voorwoord al naar de ruimtedebatten georganiseerd door de Volkskrant en de VROM-raad. Het debat in LUX ontstijgt volgens hem het Jip-en-Jannekegehalte van de bijdragen in de krant en hij prijst zich dan ook gelukkig met de selectie van de sprekers in LUX. Toch viel, ondanks de sprekers, de kwaliteit van het debat wat tegen. De polderende ruimtelijke ordening en een stevig debat gaan blijkbaar moeilijk samen. Planologen zijn bang om te polariseren. In LUX bleef de interactie tussen de sprekers dan ook beperkt tot een voorzichtig en vriendelijk aftasten. Ook de reacties uit de zaal daagden de genodigden niet uit om het achterste van hun tong te laten zien. Gelukkig was er wel veel aandacht voor de gevolgen van de ruimtelijke dynamiek in de 'regio'. En dat is goed, want het nationale verrommelingsdebat dreigt te veel een Randstaddebat te blijven. Uit de debatreeks in LUX bleek dat de zoektocht naar een balans tussen stad en land, tussen overheid en markt en tussen individuele en collectieve belangen en verlangens ook speelt in de Stadsregio Arnhem-Nijmegen.

Belgische toestanden?

Een aantal sprekers plaatste terecht kanttekeningen bij de titel *Belgische toestanden*. Terwijl het nieuwe kabinet een programma voor 'Mooi Nederland' schrijft, wordt 'lelijk België' als schrikbeeld gepresenteerd. België wordt natuurlijk door veel mensen helemaal niet zo lelijk gevonden. Bovendien is een aantal Nederlandse problemen in België niet aan de orde. De vergelijking met België is dan ook lastig. Zo is de vraag naar woningen (en dus naar de prijs daarvan) bij onze zuiderburen bijvoorbeeld beduidend lager en heeft het nationale vliegveld Zaventem in veel mindere mate te maken met de problemen als die waarvoor de groeiexplosie van Schiphol ons stelt. De verwijzing naar België komt wellicht voort uit een verlegenheid met onze eigen situatie. Zoals Joost Schrijnen constateert: 'we kunnen wel lelijke dingen zeggen over onze burens, maar we hebben zelf geen antwoord op de vraag hoe we ons land in moeten richten'. Een belangrijk kenmerk voor België is lintbebouwing. Geen Nederlands probleem, maar we maken ons wel zorgen over het verdwijnen van panorama's langs de snelwegen. De oproep tot actie hiertegen van de rijksbouwmeesters is terecht, maar de uitkomst van het huidige verrommelingsdebat moet niet beperkt blijven tot het openhouden van de laatste panorama's langs rijksnelwegen. Die panorama's staan voor een fundamenteel ongenoegen over de ruimtelijke ordening van ons land. En dat ongenoegen laat zich niet simplificeren. Jaap Modder constateert niet voor niets dat het ongelooflijk complex is. Net zo min als de historische gelaagdheid van een landschap zich

laat 'lezen' en kennen vanuit een autoraampje, volstaat een oppervlakkige waarneming om de ruimte te doorgronden. Er is dus meer te zeggen over de ruimtelijke ordening van Nederland. En dat bleek dan ook in de LUX-debatten.

Mooi Nederland?

Een storend uitgangspunt in veel discussies is het adagium dat een 'goede' ruimtelijke ordening leidt tot een 'mooi' Nederland. Niet dat een 'goede' ruimtelijke ordening niet bestaat, maar dat deze enkel zou leiden tot een mooi Nederland is te simpel gesteld. We gaan de mist in als we enkel spreken over mooi versus lelijk, hoe verleidelijk dat ook is. Een 'mooi Nederland' is een te weinig ambitieus beeld om na te streven. De belevingswaarde van de ruimte is namelijk slechts één aspect van ruimtelijke kwaliteit. De gebruikswaarde (functionaliteit) en de toekomstwaarde (duurzaamheid) zijn net zo belangrijk. Al sinds Vitruvius worden de gebruiks-, belevings- en toekomstwaarde gezien als de drie samenhangende kenmerken van (ruimtelijke) kwaliteit. Een gebouw moet niet alleen mooi zijn, het moet ook lange tijd mee kunnen gaan en het moet zo zijn gebouwd dat het functioneel is. Zo is het ook met de ruimte. Bovendien, zeg ik in navolging van Wim Derksen, moeten we ervoor oppassen dat in de ruimtelijke ordening de strijd om belangen niet wordt vervangen door een strijd om beelden: nostalgische ideaalbeelden en angstbeelden. De voorstellen van Jaap Dirkmaat voor een landschapsoffensief zijn sympathiek en het overwegen waard. Maar een grote investering in het landschap moet meer zijn dan een *extreme make-over* van Nederland. Zonder gebruiks- of toekomstwaarde zullen de siliconen al na een paar jaar beginnen weg te lekken. Investeren in het landschap is alleen zinvol als nieuwe functies niet enkel mooi, maar ook functioneel en duurzaam zijn. Reflecterend op de debatten kwam ik tot drie terugkerende dilemma's waarop ik dieper wil ingaan: Hoe maken we een afweging tussen individuele en collectieve belangen en verlangens? Waar ligt het evenwicht tussen overheidssturing en marktwerking? En tot slot, hoe vinden we een nieuwe balans tussen stad en land? Binnen alle drie de dilemma's zijn verschuivingen waarneembaar, verschuivingen die bijdragen aan het gevoel van onbehagen en stuurloosheid als het gaat om de Nederlandse ruimtelijke ordening. Wellicht kunnen we een antwoord vinden op onze vragen als we in staat zijn die drie dilemma's op het juiste schaalniveau met elkaar te verknopen.

Individu versus collectief

De optelsom van individuele wensen en individueel handelen leidt tot verlies aan wat ons collectief dierbaar is. Om dit punt te illustreren en om overheidsingrijpen te rechtvaardigen wordt in de ruimtelijke ordening veelvuldig de *tragedy of the commons* aangehaald. Barrie Needham beschrijft aan de hand van de ontwikkeling van bedrijventerreinen hoe de nieuwbouwwaard van bedrijven leidt tot verspilling van het open landschap. Maar is de

ruimte vraag van het individu wel te beteugelen? Leidt meer welvaart niet automatisch tot een grotere ruimtebehoefte? Len de Klerk constateert nuchter: 'welvaart werkt particuliere ruimte vraag in de hand; het is niet anders'. Joost Schrijnen noemt dit 'de prijs van de vrijheid'. De individualisering heeft volgens hem bovendien geleid tot grote onenigheid over de gewenste ruimtelijke ontwikkeling van ons land. Hier zit dan ook een groot dilemma. We zijn fundamenteel verdeeld over het beheer van de *commons*. Collectief beheer wordt dan onmogelijk. Schrijnen pleit daarom voor een beperkte nationale ruimtelijke agenda en een beperkt aantal nationale projecten. Het is de vraag of deze agenda gaat werken. Het vorige kabinet heeft het geprobeerd met vier Nota Ruimte-programma's voor de Noord- en Zuidvleugel van de Randstad, het Groene Hart en Zuid-Oost Brabant/Noord-Limburg. Deze programma's zijn in de interdepartementale krachtenstrijd een stille dood gestorven. Nu wordt onder regie van minister Eurlings gewerkt aan een urgentieprogramma voor de Randstad, maar ook de totstandkoming van dit programma wordt gedomineerd door ambtelijk en bestuurlijk landjepik. De Holland 8 en de Commissie Kok zien een bestuurlijke oplossing in één Randstedelijke provincie. Maar hoe moet één grote provincie slagen waar één rijk faalt? Mede daarom heeft Joost Schrijnen weinig op met de huidige structuurdiscussies. Zijn boodschap is: regionaliseer niet het bestuur, maar decentraliseer direct de middelen en de instituties.

Een ander punt vormen de mogelijkheden die het individu in Nederland kan benutten om tot aan de Hoge Raad te procederen over elke ruimtelijke ingreep die hem niet zint. Beroepsprocedures met vertragingen van vijf tot tien jaar zijn van alledag. In de loop van het proces worden halfbakken compromissen gezocht en gaat kwaliteit verloren. NIMBY heet dit gedrag in het jargon: *not in my backyard*. In het Volkskrantdebat wordt terecht verzucht dat het jammer is dat PIMBY of WIMBY, *please of welcome in my backyard* in Nederland niet bestaan. Als iemand al bereid is tot een offer ten behoeve van het collectief, dan alleen met een fikse compensatie, waardoor het project nog duurder wordt. Ook in LUX spraken enkele mensen uit de zaal met een slechts licht onderdrukte ergernis over de gevolgen van overheidsbesluiten voor hun eigen leefomgeving. Begrijpelijke klachten, maar als zelfs de overheid niet meer mag besluiten over het beheer en de ontwikkeling van de collectieve ruimte, wie dan wel? De markt?

Overheid versus markt

Enkele sprekers zien heil in meer markt en minder overheid. Uit hun inbreng blijkt echter ook dat de een niet zonder de ander kan. Het gaat veeleer om een ander evenwicht tussen beiden. Sturing vanuit de overheidskolom volstaat niet, want iedereen kan beslissingen nemen die direct hun weerslag hebben op de ruimtelijke inrichting: een burger die zijn huis verbouwt, een bedrijf dat zich elders vestigt, de gemeente die een bestemmingsplan wijzigt.

Er bestaat geen centraal punt van waaruit al die beslissingen kunnen worden gereguleerd, ook al zou een enkeling dat wel willen. Hiërarchische top-down-sturing heeft echter plaats gemaakt voor netwerksturing, *multi-level governance* in bestuurskundig jargon. Spelers die het spel willen spelen, moeten leren schaken op meerdere borden tegelijkertijd. De regio is het schaalniveau waarop dit schaken het meest tot uitdrukking komt. Mede daardoor groeit de aandacht voor regionale gebiedsontwikkeling.

Volgens de sprekers moeten de overheden vooral trachten de regels van het netwerkspel te bepalen. De markt en de particulieren zoeken dan daarbinnen hun handelingsruimte. Maar voorkom je daarmee dat bedrijven bij het zoeken van goedkope bouwgrond overheden tegen elkaar uit blijven spelen? Barrie Needham stelt dat dit alleen kan als de overheid zich beperkt tot het opstellen van de spelregels en zich niet ook nog als speler op de grondmarkt begeeft. Die dubbele pet moet worden afgezet.

Barrie Needham en Len de Klerk zijn het duidelijkst in hun roep om een ander evenwicht: minder overheid en meer markt. Maar dan wel een geregleerde markt, om ongewenste neveneffecten van de vrije marktwerking te voorkomen. Voor bedrijventerreinen betekent dit concreet dat de provincie of de regio de regie moet nemen, maar dat de uitgifte door de markt moet gebeuren. Hiermee voorkomt de regio dat gemeenten met elkaar blijven concurreren om bedrijven binnen te halen, en de marktwerking op uitgifte leidt tot een efficiënter ruimtegebruik. De overheid moet zorgen voor schaarste. Daarbinnen kunnen private partijen concurreren, en in die onderlinge concurrentie zal kwaliteit een belangrijk onderscheidend criterium worden. Dan komt wel de vraag naar boven: welke kwaliteit? Wiens kwaliteit? Wie beoordeelt wat kwaliteit is? In de debatten kwamen ook deze kwaliteitsaspecten aan de orde, het meest pregnant bij het thema van de scheiding van stad en land. Past onze geromantiseerde voorstelling van compacte steden in open landschappen nog wel bij de hedendaagse netwerksamenleving?

Stad versus land

Nederland is volgens Joost Schrijnen als een 'stedenland' te kenschetsen. De klassieke tegenstelling tussen stad en land vervaagt, en ons land wordt langzaam maar zeker een groot stadslandschap. Er is nog sprake van enige variatie in de dichtheid van woningen, maar eigenlijk leven we in één grote netwerkstad. Alleen romantici houden nog krampachtig vast aan het beeld van een compacte stad, omringd door een groen arcadisch landschap. Is Kees Vriesman zo'n onverbetterlijke romanticus? Hij houdt in elk geval een pleidooi voor 'nieuwe stadsmuren', maar dan wel met groene poorten. Ook Wim Derksen schetst de teloorgang van oude ideaalbeelden en stelt dat de tijd van een heldere scheiding tussen stad en platteland voorbij is. Langzaam dringt dit besef door bij de Nederlander. Hij ervaart

verrommeling en volgens Joost Schrijnen gaat dit gepaard met een cultuurschok. Hij stelt dat het ruimtelijk aanzien van Nederland in 1950 nog steeds het bestuurlijk denken over de ruimtelijke inrichting bepaalt. VROM is er voor de steden, LNV voor het groene ruimte. Ondertussen zijn we niet in staat om antwoord te geven op nieuwe opgaven, zoals de ruimtelijke adaptatie aan een veranderend klimaat of het vraagstuk van de bereikbaarheid van onze netwerksteden. Voert Vriesman dan een achterhoedegevecht? In de ogen van Schrijnen bestaat er behoefte aan nieuwe concepten als 'metropolitaan of regionaal stadslandschap', die ons helpen verstedelijking te verzoenen met de natuur. Weg met het taboe op de verstedelijking van mooie landschappen, zegt hij. We moeten juist - overigens net als in het verleden - nieuwe landschappen durven maken en daar maken zowel stad als natuur deel van uit. De oproep van Derksen om nu meteen alle oude ideaalbeelden te vervangen door nieuwe stuit echter op verzet. Ed Taverne vraagt zich af waarom nieuwe concepten in tegenstelling tot de oude wel zouden werken. Er blijft volgens hem een discrepantie bestaan tussen wens en realiteit. Opvallend is dat in de debatten enige consensus valt te bespeuren als het gaat over de ruimtelijke ordening als proces. Bij de ruimtelijke ordening als product, de ruimtelijke inrichting, lijkt die consensus nog ver weg.

Tot slot

De Nederlandse ruimtelijke ordening verkeert in een crisis. Er zijn tal van grote ruimtelijke problemen in ons land, maar bestuurlijk worden die niet opgepakt. Ze ontbreken in de regeerakkoord en staan niet op nationale agenda. Wijnand Duyvendak doet de schokkende uitspraak dat gedurende zijn vijfjarig lidmaatschap van de Tweede Kamer in totaal niet meer dan achttien uur is gesproken over de ruimtelijke ordening van Nederland.

De problemen zijn blijkbaar te complex om met ons verkokerd overheidsapparaat te kunnen oplossen. Op bestuurlijk gebied valt er binnen de gebruikelijke vierjaarstermijn waarop politici worden afgerekend niet mee te scoren. In het debat werd - natuurlijk door Jaap Modder - gesuggereerd dat de regio de oplossing kan bieden. Duidelijk is in ieder geval dat op het regionale schaalniveau veel problemen en oplossingen samenkomen. Op dit niveau zijn de netwerken georganiseerd en de lijnen nog relatief kort. Het valt te hopen dat een krachtige regionale aanpak een herontdekking betekent van het belang van een goede ruimtelijke ordening, want alleen zo houden we ons land mooi én functioneel én duurzaam.

Tim Zwanikken is Senior projectleider bij de Vrom-Raad

Colofon

Deze PDF is gepubliceerd naar aanleiding van de gelijknamige debatreeks, die in najaar 2006 en voorjaar van 2007 is georganiseerd door LUX en mede mogelijk is gemaakt door het stimuleringsfonds voor architectuur.

Verslaglegging:

Cindy Cloin en Tom Raven

Samenstelling:

Allard Koers, Jaap Stronks, Piet-Hein Peeters

Datum: Nijmegen, oktober 2007